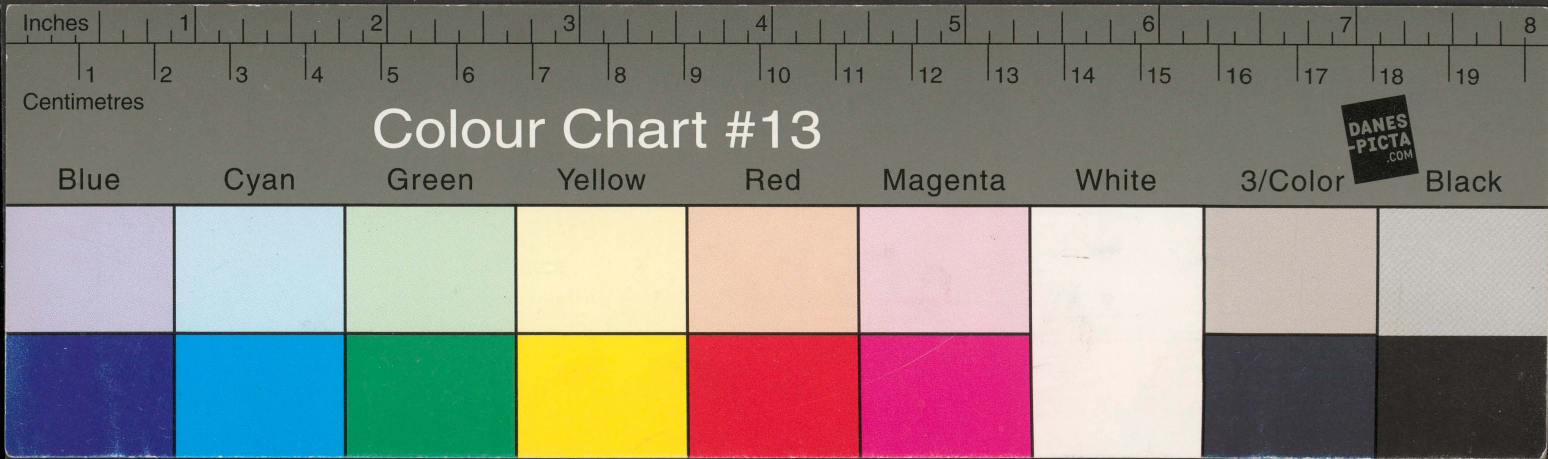
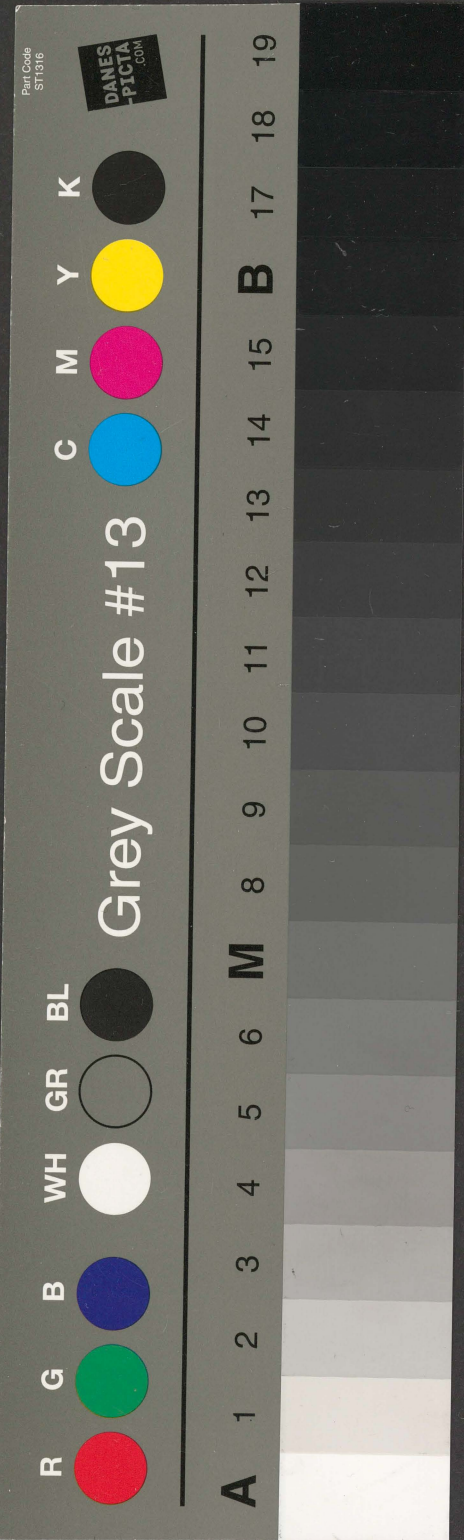
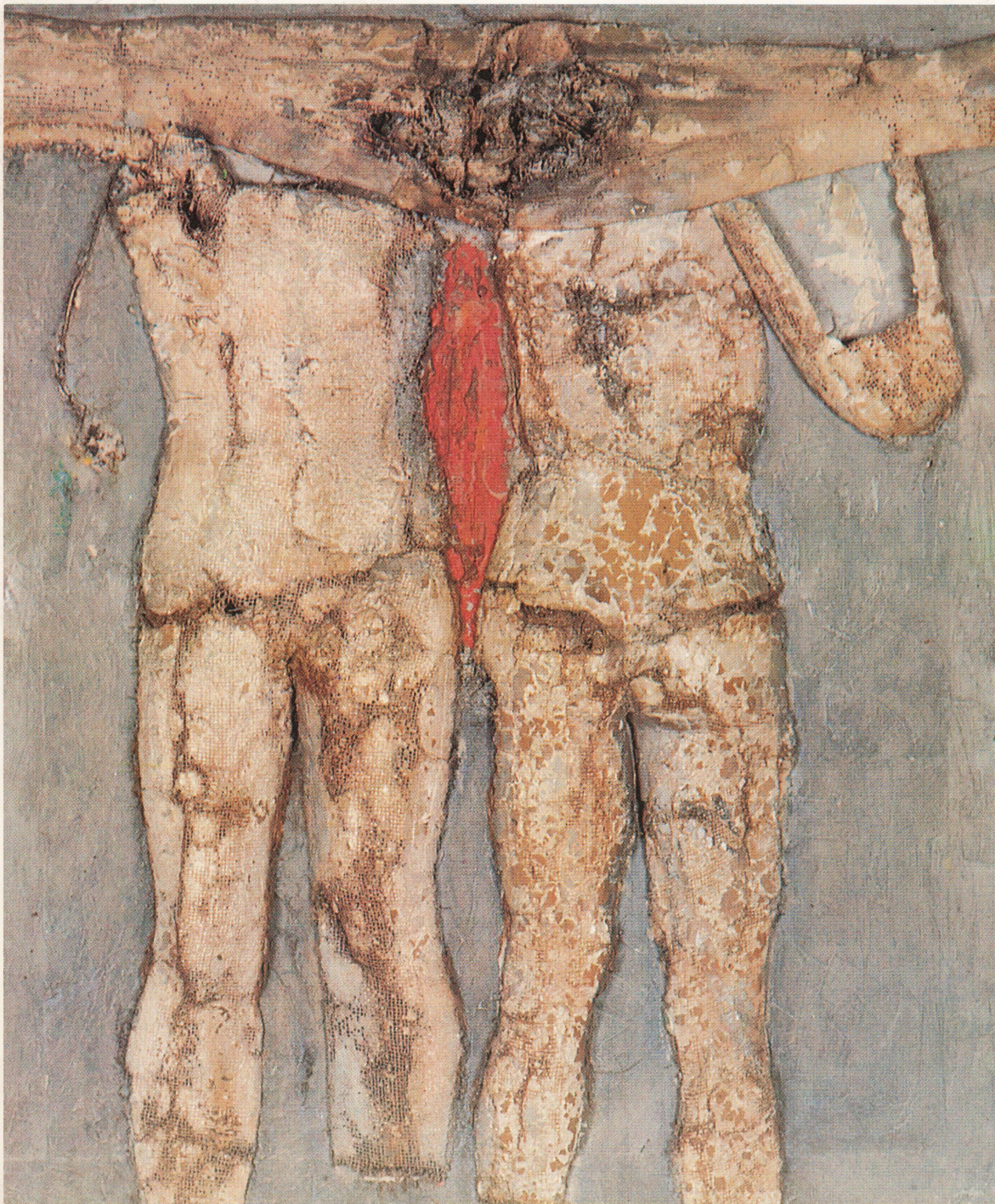

JOZEF SZAJNA

RESIMLER, KOLAJLAR

Bu sergi
Polonya Sahne Tasarım Merkezi
Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü
Polonya Büyükelçiliği
Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin
işbirliği sonucu hazırlanmıştır.

Bu katalog Ankara Devlet Tiyatrosu yapımıdır.

LAGA 426 38 27 -ANKARA

Fiyatı: 15.000.TL

JOZEF SZAJNA SERGİSİ

"Silüetler ve Gölgele"

— Çevre Tasarımı —

Devlet Resim ve Heykel Müzesi
Arif Koyunoğlu Salonu
18 Ekim 1993

Szajna'nın Sanatı

— Resimler, Kolajlar —

Ankara Devlet Tiyatrosu
Şinasi Sahnesi
24 Ekim 1993

JOZEF SZAJNA

ART OF SZAJNA

It was written about Szajna that he carries his art around the world as a message. It is true. Indeed, Szajna treats his own artistic activity as a mission, therefore he never defines himself as a representative of any particular trend or abides any standing rules an artistic play. He was always indifferent towards such basic problems as the questions of the vanguard art in their theoretical and formal aspect. What counts is only the expression and he tries to find the most adequate forms nad materials to express himself... This characteristic of his art caused that he was recognized as a precursor of a number of achivements of the expressive trends. Moreover: due to its power of expression, Szajna's art is always up-to date, it strikes our imagination. Such it war 20 years ago in Venice, where he displayed for the first time and now, when Szajna is an artist known all over the world. Today we pay him homage on the occasion for the 50 anniversary of the Second World War's outbreake.

This celebration does not include writing any theoretical treatises, as is customary. Szajna rejects the theory, he derides it since he is no doubt a vanguard artist and his art really unique. It is neither a form based on the ex-post philosophy nor a philosophy closed in a formally perfect shape.

The vanguard art of Szajna is a question of morality, therefore it survived the crisis of the vanguard art movement as a formation.

Jerzy Madeyski
Venice Biennale
Poland, 1990

JOZEF SZAJNA VE SANATINDAKİ OLUŞUM SÜRECİ

Jozef Szajna, 13 Mart 1922'de Rzesnow'da doğar. Okul sıralarında yalnızca fantezileri ile dikkat çeker. Çünkü sıradan bir öğrencidir. Ancak spora karşı yakın bir ilgi duyar. Ayrıca resim yapmayı da çok seviyordur. 1938 yılında Polonya'da lise düzeyinde okullar arası yarışmalarda tramlpen atlamada birinci, yüzmede ise ikinci olur. Bunlar Szajna'nın ilk gençlik çağının başarılarıdır.

İkinci Dünya Savaşı bir yıkım gibi üzerine çöker. Savaş nedeniyle ailesi dağılır. Bu durum o güne dek Szajna'da oluşmuş olan yaşam ve mutlulukla ilgili tüm kavramları yok eder. Zamanından önce asker olmaya karar verir. 17 yaşında kendi sorumluluğunu üzerine alır. "Szare Szeregi" adıyla anılan İzci Gençler Birliği'ne katılır. Böylece spor yerine silahlı mücadeleyi resim yapmak yerine de sabotaj etkinliklerini seçer. Bir süre sonra partizanlık ve sabotaj suçlarından Almanlar tarafından kara listeye alınır. Gestapo 1941'de Szajna'yı tutuklamaya eve gelir, ama bulamaz. Arkadaşıyla Polonya - Macaristan sınırını geçmeye çalışırken yakalanır. Naziler mesleğini sorduğunda: daha önce profesyonel anlamda hiç çalışmadığı halde ressam olduğunu söyler. Kendisini yakalayan subay, resmini yapmasını emreder. Yaptığı portre yeterince iyidir. Kaderin garip cilvesi sonucu resimleri üzerine ilk övgüyü celladından alır. Ardından kolunda 18729 numarasıyla önce Buchenwal'a oradan da Auschwitz'deki toplama kamplarına götürülür.

Birkaç başarısız kaçma girişiminden ve kadınlar kampından yemek çalmak suçlarından ötürü ölüme mahkum edilir. Giysisine tehlikelidir anlamına gelen (I,L) harfleri işlenir. Verem nedeniyle kamp hastanesindeyken öteki mahkumları çizmeye başlar. Resmini geliştirir.

İlk gençlikten delikanlılığa varan toplam beş yıl bu esir kamplarında geçer. Milyonlarca insanın öldüğü kamplar Szajna için tam bir cehennemdir. Ölümden kurtulduktan sonra *"Darağacından geri döndüm, o yüzden yaşam ile daha fazla ilgim var"*(1) diyen Szajna o günlerin değerlendirmesini şöyle yapar:

"Bu kamplardan aldığım ders; ilkel bir olgunluktu, savaştan önce varlığını bile fark edemeyeceğim büyük bir şaşırta, öyle ki, bütün dünyayı egemenliği altına alan bir şaşırta, daha önceleri insanlık tarihinde kişinin böylesine uygar bir toplumda kayıcı olabileceği

düşünülemezdi. Kampın koşulları bilinçlenme sürecimi çabuklaştırdı ve biçimlendirdi. Gözlerimi acımasız bir savaşıma açtılar. Değişik ülkelerden ve düşüncelerden oluşan bu insanlar kitlesi içinde yaşamak beni zenginleştirdi. Bu trajik gözlem, insanların içinde varolan derinlikleri ortaya koyma gerekliliğine dayanan başka düşünceler tasarımına dönüştü.(2)

SAVAŞ SONRASI DÖNEM

Savaş ve işgal yılları Szajna için bir çeşit üniversite olur. Bu acı dolu dönem; hem dostlukların hem de kişiliğinin oturması açısından ilginç bir deneydir. Savaş bitince Szajna;

"Özgürlüğün ilk günleri benim için sevgisiz bir boşluktu, ama ayaklarımın üstüne kalkmam için de bir süreşti. Hiç kimseye gerekli olmayan, komplekslerle dolu bir şekilde bilim alanında şansımı arıyordum. Kendi "kamburumdan" utanıyor ve yaşadığım şeyleri itiraf etmiyordum. 1947 yılında Krakow Güzel Sanatlar Akademisi'ne başladım: Resim ve sahne tasarımı alanında gerçek üstü büyü ve düş dünyasının kapısı açıldı. Fazla birşey istememe karşın, kendimi yoğun bir çalışma içinde buldum.(3)

Szajna sanatsal eğitimini tamamlar ve 1952 de resim bölümünden 1953'de de yönetmenlik bölümünden mezun olur. Birbirine karşıt iki alanda diploma alır; çünkü ressamlık iki boyutlu düşünceyi, yönetmenlik ise sahnedeki boşluğu yani üç boyutlu bir yere oyunu yerleştirmeyi öngörmektedir.

Okul bittikten sonra önceleri resim yapmak için siparişler alır. Ancak evlenip, ailesini kurunca; varoluşunu ve sanatını geliştirecek kalıcı bir işte çalışmasının daha doğru olacağını düşünür. Uğraş olarak kendine tiyatroyu seçer. Opole'de (Leski adıyla Silazya) ki tiyatroya sahne çizimcisi olur. 1953 de ilk çizimini yapar ve 1955 yılına kadar burada çalışır. 1957 yılında burslu olarak Paris'e gider. Orada Malewicz, Kandinsk, Brague ve Picasso'nun soyut sanatlarının büyümesine karşın, kendi sanatsal arayışlarının ardına düşer. Craig ve Meyerhold'un kuramlarının da içinde yer aldığı konstruktivizmle ilgilenmez. Bahhaus ve Dada hareketiyle tanışır.

SAJNA'NIN ETKİLENDİĞİ KAYNAKLAR

Szajna'nın sanatçı kişiliği iki ayrı düzlemde gelişir. O önce ressam sonra yönetmendir. Başlangıçta bir yönetmen olarak kendi tiyatrosunu yaratırken Stainslav Ignacy Witkiewicz, Eugene Ionesco ve Samuel Beckett gibi avant-garde ve uyumsuz yazarların düşüncelerinden etkilenir. Ayrıca Jerzy Grotowski'nin oyunculuk anlayışından da yararlanır. Ressam olarak da yapıtlarında; Brugel'in Picasso'nun, Hans Belmer'in, Salvador Dalí'nin ve Kurt Seligmann'ın izlerini taşır.

Ancak tiyatrosunun biçimlenmesindeki en büyük etken kuşkusuz Witkiewicz olur. Witkiewicz'de Szajna gibi ressamdır. Boch'un çizgisine yakın bir anlayış ile resimler yapar. Tablolarında kömür ve tebeşir tozlarından elde ettiği pasteller ile alışılmadık, değişik malzemeler kullanır. Resimleri ile olduğu kadar yazdığı oyunları ile de ilgi çeker. Grotesk, gerçeküstücü anlatımları ile dışa vurumcu tiyatrosunun, uyumsuz tiyatronun Polonya'da ilk örneklerini verir. Yapıtlarında olduğu gibi resim ve tiyatro üstüne geliştirdiği Saf Biçim kuramı ile de Witkiewicz avant-garde sanatın savunuculuğunu üstlenir. Kendinden önceki sanat anlayışına "Eğer herkes bu günkü Viyana ekolü gibi düşünseydi, felsefenin varlığı sona ererdi. İşte hepimiz tümüyle yepyeni olgular karşısındayız, bunları dile getirmeye çalışıyoruz ve onlar da herşeyin anlamdan yoksun olduğunu söylüyorlar.(4)" diye karşı çıkar. "Resimde Yeni Biçimler" adlı kitabında resim sanatına ve genelde sanata yeni bir bakış açıları kazandırır. Görüşlerini "Saf Biçim" kuramında toplar. Ama eleştirmenler hem kuramına hem de resimlerine düşmanca bir tavır alıp, karşı çıkarlar. Yaptıklarını çok grotesk ve anlaşılmasız bulurlar. Oysa Witkiewicz; bir sanat ürünündeki biçim ve içerikten, bunları oluşturan öğelerin özgül yapısından söz etmektedir. Bu kuramını şöyle tanımlar:

"(...) "Saf Biçim" diye kendiliğinden harekete geçen ve bir estetik duygu yaratan biçimi adlandırıyorum. Bu içerikten kopmuş bir biçim değildir, zira hiç bir canlı, böyle bir biçim yaratamaz, ama onun içinde gerçeğe bağlı olarak bulunan şey, ikinci planda gelir..."(5)

Witkiewicz resim sanatı için ortaya attığı bu düşüncesini tiyatrodan da sürdürür. "Sanatsal Tiyatro Üstüne" adlı yazısında bu konuya şöyle değinir:

"(...) Biz tiyatroda bütünü ayrı bir dünyada olmak istiyoruz. Bu dünyada bütünüyle düzensiz bir yaşamın fantastik psikolojisiyle dolu insanlar olsun. Yalnız olumlu davranışları ile değil, aynı zamanda kendi yanlışlarıyla, yanlışlarıyla... Bu insanlar yaşayan gerçek insana benzemeyebilir. Kendi acaip ilişkilerini kuran, hiçbir mantığa bağlı olmayan, yalnız oluşumun "Saf Biçim"i... Burada amaç, oluşumların biçimlerini aynı gerçek yaşamdaymış gibi kabul ederek yaşamak, algulamak..."(6)

Witkiewicz 1956 yılında Polonya'da yeniden keşfedilir ve önerdiği kuramıyla yeniden gündeme gelir. Szajna "Saf Biçim" kuramı ile yakından ilgilenir. Witkiewicz'in bu düşünceleri onun tiyatrosunun oluşumuna önderlik eder. Szajna yalnızca Witkiewicz'den etkilenmez. Onun sanatını besleyen kaynaklar arasında dadaizm ve sürrealizm de büyük rol oynar. Ama en önemli algılanma kaynağını kendi yaşamı oluşturur. Toplama kamplarında geçirdiği beş yıl kişiliğini ve sanat anlayışını içten kuşatır. Dadacılar ve gerçeküstülerde ortaya çıkan biçimcilik, Szajna'nın yapıtlarında yaşadığı acı deneylerin sonucunda psikolojik yansıma olarak gelişir. Beş milyon insanın öldürüldüğü bu toplama kamplarındaki insanlık dışı görüntüler; resminde ve tiyatrosunda gerçeküstücü öğeler ile yer değiştirir. Öyle ki, gaz odalarındaki insanlar, yanmış cesetler, sahipsiz ayakkabılar, ortopedik bacaklar, gaz maskeleri, kırık gözlükler, taraklar, altınları sökümüş takma dişler, tel örgüler, eski tekerlekler, borular ve diğer manzaralar Szajna'da birer simge olur. Sanatının ham maddesini geçmişindeki bu yaşam süreci belirler. Böylece etkilendiği bütün "izm"ler ondan bir "yöntem" yerine bir "yaşam biçimi"ne dönüşür.

Cengiz KORUCU

1) August Grodzicki. Polish Theatre Directors. Varşova. Inter-press Publishers, 1979. s.154

2) Szajna, Varşova. 1980. s.24 ("Öyküden-biz öz sözcük" Radar. 1970")

3) Szajna, Seçmeler ve Kazanımlar. (Bożena Kowalski'nin "Sanatçılar -Yaklaşımları" adlı kitabı için hazırlanmış yazı)

4) Wojciech Staba. "Stanisław Ignacy Witkiewicz: Ressam, Kuramcı ve Saf Biçimin Yaratıcısı", Gergedan, Sayı: 3, Mayıs 1987. s.99.

5) Ibid, s.102.

6) Oben Güney. "Gecenin Parmakları ya da Szajna". Tiyatro 75. Sayı: 28. s.51.

JOZEF SZAJNA

Ressam, grafiker, sahne tasarımcısı, yönetmen, oyun yazarı, tiyatro kuramcısı.

13.03.1922'de Rzeszow'da doğdu. II. Dünya Savaşı sırasında direniş hareketine katıldı ve 1941 - 1945 yılları arasında Oswiecim (Auschwitz) ve Buchenwald toplama kamplarında kaldı.

Krakow Güzel Sanatlar Akademisi'nin Grafik Bölümü'nü 1952'de, Senografi Bölümü'nü ise 1953 yılında bitirdi. 1954 - 1965 yılları arasında Krakow Güzel Sanatlar Akademisi'nde bilimsel öğretim görevlisi, 1972'den itibaren de Varşova Güzel Sanatlar Akademisi'nde profesör ve iki yıllık Sahne Tasarımı Yüksek Okulu'nda yönetici olarak çalıştı. Polonyalı ve yabancı öğrencilere eğitim vermektedir.

1955 - 1963'e kadar sahne tasarımcısı, 1963 - 1966 yılına kadar ise Krakow'daki Nowa Huta Halk Tiyatrosu'nda müdürlük yaptı. 1965 yılında yönetmenlik yapma hakkını kazandı. 1966 - 1972 yılları içerisinde Krakow'daki "Eski Tiyatro"yla, Wroclaw'daki "Çağdaş Tiyatro"yla ve Varşova'daki "Polonya Tiyatrosu"nun yanı sıra, yurtdışındaki birçok tiyatroyla da ortak çalışmalar yaptı. 1971 yılında müdürlük görevine başladığı Varşova Klasik Tiyatrosu'nu, içinde bir galeri ve sanat yapıtlarının bulunduğu "Studio" adında bir Sanat Merkezi haline soktu. 1982 Mart ayına kadar oranın müdürü ve sanat yönetmeniydi.

Geniş sanatsal etkinlikleri nedeniyle uluslararası sergilerde ve tiyatro festivallerinde birçok ödüle layık görüldü. Yeni bir tiyatro ve sanat anlayışına ilişkin konferans, sempozyum ve yarışmalara katıldı. Tiyatrodaki örgensel sanatın

ve görsel anlatımın sorunlarıyla ilgilendi. Szajna'nın çalışmaları, dünyanın bir çok müzesinde ve özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. 1979 yılından beri UNESCO'ya bağlı Uluslararası Plastik Sanatçılar Derneği AIAP/IAA'nın ve Meksika'daki Leonardo da Vinci ödülünü dağıtan Dünya Kültür Konseyi'nin onursal danışmanıdır. 1959'da Odrodzenie Polski (Polonya'nın Yeniden Doğuşu)'nun "Süvari Haçı" nişanını, Kültür Bakanı'ndan 1962'de III. Derece, 1961'de ise II. Derece Ödülü'nü ve 1971'de Krakow Şehri Ödülü'nü aldı. 1975 yılında New York'da Port Jefferson'daki Slavic Cultural Center'da bulunan bir tiyatroya Jozef Szajna'nın adı verildi. 1978'de Dışişleri Bakanından Polonya kültürünü yurtdışına yaydığı için bir ödül, 1988'de de aynı bakanlığın özel ödülünü aldı. 1979'da sanatsal yaratıcılığından ötürü Odrodzenie Polski'nin Komodor Haçı'nı ve Bakanlar Kurulu Başkanından I.Derece Ödülü'nü aldı. 1981'de Salsomaggiore Akademisi'nin Italia delle Arti e del Lavoro altın madalyasıyla birlikte Akademi Üyesi unvanını ve 1982 yılında aynı akademinin Altın Centauruz ödülünü, 1982 Uluslararası Parlamento Altın Madalyasını, 1983'te de "Dünya Kültür Ödülü'nün Özgürlük Anıtı Ödülü'nü Salsomaggiore'deki "Centro Studi e Ricerche delle Nazioni" yi kazandı. 1985 yılında Sztandar Pracy'nin I. Sınıf Nişanını ve Accademia d'Europa Calvatone'nin verdiği "Oscar d'Italia 1985" ödülünü aldı. 1992'de ITI'n Polonya Şubesinin tiyatro eleştiri ödülünü ve Odrodzenie Polski'nin "Yıldızlı Komodor Haçı" nişanını aldı. (1)

(1) 1990 yılında İspanyol sanatçı, Santa Cruz de Tenerife'de Eduardo Camacho çalışmalarından oluşan sergisini Jozef Szajna'ya adadı. 1991'de ise Szajna'nın yaşamının ve sanatının bir özeti olan "A los Ausentes" adındaki tiyatro gösterimini gerçekleştirdi.

ÖNEMLİ SAHNE TASARIMI ÇALIŞMALARI

- 1956** Carlo Gozzi, " Prens Turandot", Halk Tiyatrosu Nowa Huta, Paris Uluslar Tiyatrosu Uluslararası Festivalinde ITI ödülü.
- 1956** John Steinbeck, "Fareler ve İnsanlar", Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1957** Franz Werfel, "Jacobowsky ve Albay", Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1957** Jerzy Broszkiewicz, "İktidarın İsimleri", Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1958** Albert Camus, "Sıkıyönetim" /Cuma/, Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1959** St. Ignacy Witkiewicz, "Deli ve Rahibe"; "Küçük Köşkte", Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1960** Juliusz Kaden-Bandrowski, "Yeniden Kazanılan Çöplüğün Sevinci" Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1962** Adam Mickiewicz, "Atalar", Halk Tiyatrosu, N. Huta.
- 1962** Bodhan Drozdowski, "Cenaze Töreni"; "Kafes", Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1963** William Shakespeare, "Bir Yaz Gecesi Rüyası", Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1964** Sofokles, "Antigone", Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1964** Aiskhylos, "Thebai'ye Karşı Yediler", Halk Tiyatrosu N. Huta.

YÖNETMENLİK VE SAHNE TASARIMI ÇALIŞMALARI

- 1962** Stanislaw Wyspianski, "Akropolis", 13 Rzendow Tiyatrosu Opole /Grotowski ile ortak çalışma.
- 1963** Joanna Gorczycka, "Yamyamların Orucu", Polonya Tiyatrosu Czesochowa
- 1963** Nikolay Gogol, "Müfettiş", Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1963** Miguel de Cervantes, "Don Kişot", Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1964** Witold Wandurski, "Armut Ağacında Ölüm", Halk Tiyatrosu N. Huta.
- 1966** Witold Wandurski, "Armut Ağacında Ölüm", Ateneum Tiyatrosu Varşova
- 1968** Witold Wandurski, "Armut Ağacında Ölüm", Çağdaş Tiyatro Wrocław
- 1965** Tadeusz Holuj, "Boş Tarla", Halk Tiyatrosu Nowa Huta, Floransa'daki Uluslararası Festivale katıldı.
- 1965** Włodzimierz Majakowsky, "Buffo Gizi", Halk Tiyatrosu N. Huta
- 1966** Franz Kafka, "Şato", Halk Tiyatrosu N. Huta
- 1967** St. Ignacy Witkiewicz, "Onlar"; "Yeni Özgürlük", Eski Tiyatro Krakow
- 1967** Włodzimierz Majakowsky, "Hamam", Eski Tiyatro Krakow/"Bitef 212" Belgrad Uluslararası Tiyatro Festivaline katıldı.
- 1967** Charles Gounod, "Faust", Opera Tiyatrosu Krakow
- 1968** Sean O'Casey, "Erguvan Tozu", Silezya Tiyatrosu Katowice
- 1969** Ernest Bryll, "Kasım Olayı", Silezya Tiyatrosu Katowice
- 1970** William Shakespeare, "Macbeth", The Playhouse Tiyatrosu Sheffield, Büyük Britanya / rejisör Colin George ile ortak çalışma

YAPTIĞI YÖNETMENLİK, OYUN VE SAHNE TASARIMLARI

- 1971** Johann Wolfgang Goethe, "Faust", Polonya Tiyatrosu, Varşova
- 1972** Jozef Szajna, "Witkacy", Stüdio Tiyatrosu Varşova / yurtdışı gösterileri: 1973 Floransa, 1975 Dortmund
- 1977** Jozef Szajna, "Witkacy II", Theater de Brakke Ground Amsterdam
- 1972** Jozef Szajna, "Replika II", Prömiyer Edinburgh Festival ve sergisi "Atelier 72" ve Demarco Galerisi
- 1973** Jozef Szajna, "Replika III", Mondial du Theatre Festivali, Nancy ve Polonya Prömiyeri Studio Tiyatrosu Varşova
- 1975** Amerika Birleşik Devletlerinde "Replika III" turnesi : Port Jefferson, Richmond, Norfolk, Colombus, Dallas ve Meksika'nın Guanajuato şehrindeki Uluslararası "Cervantino" Festivaline katıldı; Dortmund, Budapeşte ve Hollanda'da Polonya Kültürü Günleri'ne katıldı. Amsterdam, Nijmegen ve Haarlem turnesi. 1976 Stockholm, ABD: N. York, Buffalo, Haempstaed "Replika III" gösterimleri. 1977 Lizbon, Villach "Spectrum 77" Uluslararası Festivaline, Paris'de Uluslararası Uluslar Tiyatrosu Festivaline katıldı. 1978 Bükreş, Madrid ve Barselona'da "Replika III"ün gösterimleri. 1979'da Bergen / Norveç / Tampere / Finlandiya festivalleri ve Stuttgart'ta Uluslararası Plastik Sanatçılar Derneği Kongresine / AIAP / katıldı.
- 1980** "Replika IV"ün Fransa turnesi: Paris, Mulhouse, Avignon, Rennes
- 1983** "Replika V" Venezüella'daki Uluslararası Caracas Festivali'ne katıldı.
- 1984** "Replika VI" Uluslararası İstanbul Festivali'ne Türk oyuncuların katılımıyla gerçekleşti.

ÖNEMLİ KİŞİSEL SERGİLERİ

- 1985** "Replika VI" nin Essen ve Tournai'de gösterimi oldu ve Uluslararası Brüksel "Gest" Festivaline katıldı. 1986'da Uluslararası Quebec Festivaline katılarak ödül aldı.
- 1973** Jozef Szajna, Gulgutiera / senaryo Maria Czarnerle ve Jozef Szajna / Studio Tiyatrosu Varşova. 1974 "Form" Tiyatrosu Batı Berlin / konuk gösterim
- 1974** Jozef Szajna, Dante / İlahi Komedi'yi temel alarak / Floransa'da Rassegna Internazionale dei Teatri Stabili'nin açılışında dünya prömiyeri; 1974 Essen, Polonya Kültür Günleri. 1975 Hollanda turnesi. 1976 Paris Uluslar Tiyatrosu Festivali, 1979 Londra, 1982 Uluslararası Sofya "Uluslar Tiyatrosu" Festivali, 1985 Uluslararası Yvaskala / Finlandiya Festivali
- 1976** Jozef Szajna, "Cervantes", Studio Tiyatrosu Varşova; Yurtdışı gösterimleri, 1979 Tampere Uluslararası Festivali /Finlandiya
- 1978** Jozef Szajna, "Dante II" Marin Držić Tiyatrosu, Dubrownik. Yugoslavya'daki Zagreb Bilimler Akademisi'nce düzenlenen Uluslararası "Dante ve Slav Dünyası" Kongresi'nin açılış prömiyeri.
- 1985** Jozef Szajna, "Çağdaş Dante", Opernhaus Essen / konuk gösterim
- 1986** Jozef Szajna, "Replika VII", Habimah Tiyatrosu Tel-Aviv, Uluslararası Kudüs Tiyatro Festivali açılışı / konuk gösterim
- 1992** Jozef Szajna, "Dante 92", Studio Tiyatrosu Varşova. Sanatçının 70. doğum yılı prömiyeri
- 1993** Jozef Szajna, "İzler" Chorzow Oyun Tiyatrosu; "İzler 2" Ankara Devlet Tiyatrosu / konuk gösterim

1958,1962 Krakow BWA - resim

1964 Rzeszow, BWA - resim, kolaj

1965 Floransa, Teatro Pegola - resim, sahne tasarımı

1966 Padwa, Roma - resim, sahne tasarımı

1966 Krakow, Güzel Sanatları Sevenler Derneği - resim

1967 Belgrad, "Atelier 212" Tiyatrosu

1968 Nicea, Clup Artaud,-happening "Deballage" "Teatr 06"nin oyuncularının katılımıyla - resim, kolaj, kukla

1968 Krakow, Galeria "Arkady"- resim, yılın ödülü

1969 Varşova, Çağdaş Galerî - environment "Reminiscencje", resim, kolaj, sahne tasarımı projeleri

1970 Lublin, BWA, "Reminiscencje" - resim, kolaj

1970 Nowa Huta, Galeria "Rytm" -resim, üç boyutlu yapıtlar

1970 Sheffield, "The Playhouse"- sahne tasarımı

1972 Varşova, Galeria Studio - resim, sahne tasarımı, Birincilik Ödülü ve Altın Madalya

1972 Lodz, Büyük Tiyatro - kolaj, toplantılar, sahne tasarımı projeleri

1973 Floransa, Teatro Pergola - resim, sahne tasarımı

1974 Nowa Huta, Uluslararası Kitap ve Basın Klubü - kolaj

- 1974** Konin, Galeria Plastyki - resim, kolaj, sahne tasarımı projeleri
- 1975** ABD, Meksika, Studio Tiyatrosu'nun birçok şehirdeki gösterimlerinde yer alan sahne tasarımı çalışmaları ve kolaj
- 1975** Budapeşte, Ernst Museum - environment, resim, çizimler
- 1975** Varşova, Galeria Studio - resim, grafik
- 1977** Torun, BWA - Kuzey Polonya Tiyatrosu Festivali nedeniyle tiyatro çalışmaları sergisi
- 1977** Gdynia, BWA - resim, kolaj, oyunlardan çekilen fotoğraflar
- 1977** Viyana, Polonya Kültürü Enstitüsü - sahne tasarımı projeler ve oyunlardan çekilen fotoğraflar
- 1977** Villach, "Spectrum 77", Uluslararası Tiyatro Festivali - sahne tasarımı projeleri
- 1978** Frankfurt a/M, Kunstverein - environments "İzler"
- 1979** Varşova, Galeria Studio - "Retrospeksiyon"
- 1979** Stokholm, Polonya Kültürü Enstitüsü - resim, kolaj
- 1979** Szczecin, BWA - resim, kolaj, çizim, environments
- 1980** Meksika - sahne tasarımı sergisi
- 1980** Koszalin, BWA - "İzler" - environment, resim, teatral fotoğraflar
- 1980** Fransa: Rennes, Avignon, Mulhouse - resim, sahne tasarımı, fotoğraflarla teatral dokümantasyon
- 1981** Sofya, Polonya Kültür ve Enformasyon Merkezi - sahne tasarımı, fotoğraflarla teatral dokümantasyon

- 1982** Varşova, Galeria Studio - environment "İzler II"/Sanatçının 60. doğum yılı ve Studio Sanat Merkezi'nin 10. yıl dönümü nedeniyle sergi
- 1982** Lublin, BWA - resim, environments, kukla
- 1983** Budapeşte, Polonya Kültür ve Enformasyon Merkezi - "Jozef Szajna Tiyatrosu" - Teatral dokümantasyon
- 1983** Chelm, Bölge Müzesi - resim, kolaj, çizim
- 1983** Caracas, Teresa Carreno Merkezi - fotoğraflarla teatral dokümantasyon, posterler
- 1984** D. Berlin, Polonya Kültür ve Enformasyon Merkezi - "Jozef Szajna Tiyatrosu" - fotoğraflarla teatral dokümantasyon, posterler
- 1984** İstanbul, Galeria Taksim ve Yıldız Kültür - "Szajna'nın Sanatı" resim, kolaj, teatral dokümantasyon
- 1985** Essen, Opernhaus - resim, kolaj, çizim, teatral dokümantasyon
- 1985** Bochum, Çağdaş Sanatlar Müzesi - resim, kolaj, çizim, environments
- 1985** Zamosc, BWA - projeler, taslaklar, fotoğraflarla tiyatro oyunları
- 1985** Brüksel, Fransız-Valon Birliği Merkezi "La Botanique" ve La Maison du spectacle "La Bellona"- "Jozef Szajna'nın Sanatı"
- 1986** Katowice, BWA - "Jozef Szajna'nın Sanatı"
- 1986** Tel-Aviv, Helena Rubinstein Müzesi, Kudüs, "Szajna'nın Sanatı" Tiyatrosu
- 1986** Bydgoszcz, BWA - "Jozef Szajna'nın Sanatı"

- 1986** Bydgoszcz, BWA - "Jozef Szajna'nın Sanatı"
- 1986** Krakow, BWA - "Jozef Szajna, görsel sanatlar, tiyatro"
- 1986** Varşova, "Teşvik" - "Jozef Szajna, görsel sanatlar, tiyatro"
- 1987** Moskova, Sanatçı Evi - "Jozef Szajna - görsel sanatlar, tiyatro"
- 1987** Paris, Polonya Kültür Enstitüsü - Jozef Szajna - resim, kolaj, teatral fotoğraflar, posterler
- 1988** Rzeszow, BWA - görsel sanatlar, tiyatro, posterler
- 1989** Lwow, Resim Müzesi - resim, çizim, fotoğraflarla tiyatro, poster
- 1990** Paris, Galeria Dmochowski - resim, kolaj
- 1991** Gdansk, Gdynia, Palac Opatow - Oliwa Ulusal Müzesi "Jozef Szajna'nın Dünyası" - happening "Rozpakowanie" - resim, kolaj, poster.
- 1991** Kalisz, Bölge Müzesi - "Szajna'nın Sanatı "
- 1992** Varşova, Galeria Studio - "Szajna'nın Sanatı" - Sanatçının 70. doğum yılı nedeniyle görsel sanatlar ve tiyatro
- 1992** Poznan, BWA, "Szajna'nın Sanatı"
- 1993** Katowice, Polonya Sahne Tasarımı Merkezi - environments, kuklalar, Szajna'nın sanatındaki teatral objeler.
- 1993** Chorzow, Oyun Tiyatrosu, Galeria "Antrakt" - resim sergisi ve kolaj
- 1993** Ankara, Devlet Resim ve Heykel Müzesi Arif Koyunoğlu Salonu- "Silüetler ve Gölgeler" - çevre tasarımı
- 1993** Ankara, Devlet Tiyatroları Şinasi Sahnesi. "Jozef Szajna Sergisi"-resim, kolaj.

KATILDIĞI ÖNEMLİ KARMA SERGİLER

- 1959, 1960, 1962** - MARG / resim, mimarlık, yontu, grafik / Sanatçı Grubu sergisi
- 1962** Varşova, Polonya Genelinde Sahne Tasarımı Sergisi, Kültür ve Sanat Bakanlığının III. Derece Ödülü.
- 1962** Sofya, Budapeşte - Polonya Grafiği Sergisi
- 1965** Baden - Baden, Kunsthalle, "Bild und Bühne" Uluslararası sergi
- 1965** Oslo, Sonia Henie Foundation - Dünya Sahne Tasarımı sergisi
- 1967, 1971** Prag, Senografik Quadriennale / Altın Madalya
- 1968** Krakow, BWA - "Krakow Güzel Sanatlar Akademisinin 150. Yıldönümü"
- 1970** Venedik, Galeria Studio - IV. Sanat Festivali/ Birincilik Ödülü ve Altın Madalya
- 1974** Münih, Uluslararası "Exempla" Sergisi / Gümüş Madalya
- 1979** Sao Paulo, XV. Uluslararası Sanat Bienali
- 1980** B. Berlin, Nationalgalerie, "150 Jahre Preussischen Museen Bilder vom Menschen" - dünya sergisi
- 1980** Varşova, Güzel Sanatlar Akademisi, "Varşova Güzel Sanatlar Akademisinin 75. yıldönümü" sergisi
- 1986** Varşova, "Teşvik" - Dünya Aydınlar Kongresi nedeniyle sergi.
- 1989** Sao Paulo - XX. Sanat Bienali
- 1990** Venedik - XLIV. Sanat Bienali

KOLEKSİYONLARDAKİ ÇALIŞMALARI

Ulusal Müze - Varşova, Ulusal Müze - Krakow, Ulusal Müze - Wroclaw, Lodz Sanat Müzesi, Bydgoszcz Bölge Müzesi, Şehir Müzesi - Torun, Şehir Müzesi - Lublin, Chelm Bölge Müzesi, Konin Müzesi, Kalisz Müzesi, Teatral Müze Varşova, Krakow Tarih Müzesi, Siedlce Pedagoji Enstitüsü, Galeria Rytm- Nowa Huta, Galeria D'Arte Cortina- Mediolan, Recklinghausen Sanat Müzesi, Varşova Sanat Merkezi, Accademia Italia delle Arti e del Lavoro, Salsomaggiore, Bochum Şehir Müzesi, Goeteborg Sanat Müzesi, Puşkin Müzesi- Moskova, Haus der Geschichte Müzesi- Bonn ve Essen'de G.K. Johnssen ve Prag'da Cumhurbaşkanı Vaclav Havel'e ait özel koleksiyonlardaki çalışmalar.

BİBLİYOGRAFYA

Sözlük ve Ansiklopediler

Who is Who in Poland, Interpress, Varşova

Polonya Bilim Kılavuzu (Informator Nauki Polskiej), Varşova

ITI/US International Directory of Theatre, New York

Association Internationale des Arts Plastiques, UNESCO, Fransa

The International Who's Who, Londra

Dictionary of International Biography, Cambridge, England

Who's Who in Western Europe

Men of Achievement

Men and Women of Distinction

The World Who's of Women

Who's Who in the World, Chicago, USA

Who's Who in Europe, Brüksel, Belçika

Dictionary of Contemporary Artists, Oxford, England

Contemporary Designers, St. James Press, Chicago-London

The International Book of Honor, Kuzey Karolina, USA

Çağdaş Sanatçılar Dünya Ansiklopedisi, Bolonya, İtalya

İkiyüzelliden fazla çalışmanın durumu, yayın, beyan ve 5 kitap monografisi. Filmografi, yaklaşık 20 video kaseti kapsamaktadır.

Çeviren: Aydın AYDIN

SZAJNA'NIN RESİMLERİNDEKİ DRAMA

Jozef SZAJNA'nın 1982'de Varşova "Stüdyo Tiyatrosu" Genel Sanat Yönetmenliğinden istifa etmesi; sanat yaşamında yeni ve önemli bir dönem açmıştır denilebilir. Bu, sanatçının duygularını ifade etmek üzere, tüm deneyimlerini ve birikimini "resim" üzerinde yoğunlaştırdığı dönemdir. Szajna, geleneksel yağlı boya tekniklerinden ayrılarak, objektif desenlere, kumaş parçaları ve diğer materyalle yapılan kolajlara ve en son olarak, bilinen boya maddelerini de bırakarak, resmin çerçevesiyle sınırlı kalmadan geniş uzam içine yayılmayı yeğleyen bir sanatçıdır. İşte bütün bu kavramlar, üç boyutlu çalışma-tarzı, ortam, "happenings" ve tiyatro eylemi; onun sonuçta "Replika"yı yaratmasına neden olmuştur. Szajna halen tuval üzerinde resim yapmakta ve genelde, abstr - (soyutçu) bir sanatçı olarak tanınmakla beraber; artık belli sembolleri ifade eden (figüratif) alanda odaklaşmaktadır. Bu arada tiyatrodan da tamamen kopmuş değildir. "Replika"nın muhtelif versiyonlarını hazırlamış ve 1986'da "Replika VI"yi İstanbul'da, "Replika VII"yi de Tel Aviv'de sergilemiştir. Aynı şekilde "Dante" yi 1981'de Dubrovnik'de ve 1986'da Essen'de sergilemiştir. Ayrıca Mart 1991'de Gdansk'da "Palace of Abbots" Şatosu'nda Szajna sergisinin açılışı nedeniyle, İrena Jun'un dramı olan "Ayışığı Sonatı"nı yönetmiştir. Halen yaşamını, sadece resim yapmaya ve yapıtlarına ait retrospektif sergiler düzenlemeye adanmıştır. Bu sergiler, İstanbul, Paris, Brüksel, Moskova ve Sao Paulo (1989) - Biennalinde, Venedik (1990) Biennalinde ve Polonya'nın Krakow, Varşova, Białystok, Gdansk, Kalisz şehirlerinde gösterilmiştir. Bu sergiler, çeşitli konulara ait malzeme ve düzenlemeleri içerir. Örneğin: Şövaledeki bir yağlıboya tablonun yanı başında tablonun objelerle, sahne dizaynları ve aksesuarları, prodüksiyonlara ait fotoğraflar ve sanatçının kişisel dokümanları gibi. Yağlıboya tablonun konusuyla sanatçının anlatmak istedikleri; varolan objelerle, ayrıca hem bir kompozisyon halinde tablonun yanında bulundurulmakta; hem de yapının bir parçası olarak sergilenmektedir.

Seyirciler, Jozef Szajna'nın dünyasına adım attıklarında; belirli sahne donatılarının, (belirli anlamları çağrıştırmak üzere) tekrar tekrar kullanıldığına tanık olurlar. Jozef Szajna'nın dünyası; insanlığın ve maddenin kokuşmuşluğunu, uygarlığın aşağılanmış gerçeklerini gösteren bir uygarlık enkazıdır neredeyse!.. Bu moloz yığını ise; çeşitli kuklalardan, sahte kol bacaklardan, sakatların kesilmiş

uzuvlarından, yapma pabuçların oluşturduğu duvarlardan ve insan silüetlerinden oluşan atış-hedeflerinden meydana gelmiştir. Szajna'nın yaratıcı bütün yapıtlarında egemen olan ana düşünce, "dünyanın sonu"dur. Bu düşünce; biyolojik olarak canlıların yok olmasından, birey özgürlüklerinin kısıtlanmasına ve kişiliğin bastırılmasına kadar pek çok büyük tehlikenin birdenbire ortaya çıkması biçiminde ifade edilmektedir.

Jerzy Madeyski, Szajna'nın ilk resimleri hakkında şöyle demektedir: "Onun tablolarının konusu,, (en ilkel şekliyle) "varoluştur"; ancak sadece abstre anlamda veya feylesofça bir bağlamda değil, ama insanın (birey) olarak dünyadaki yerini; yani nüanslarla dolu realitedeki "spesifik yerini" göstermek içindir." Bu görüş, şu ana kadar, ister resim sanatında, isterse tiyatrodan olsun Szajna'nın tüm yapıtları için hâlâ geçerlidir. İnsanın dünyadaki pozisyonu, böylece bir ilişkiye de işaret etmektedir. Bu da, insanın çevresiyle, (yani insanoğlunun objeyle; bireyin toplumla olan bağlantısıdır) ve aynı zamanda insan eylemlerinin mekanizmasına ve bu mekanizmaların tarih boyunca tekrarlanmasına da işaret eder. Aslında bunlar, "felsefi bir tezin ana yöntemleridir" ve Szajna, yapıtlarındaki ana-temalarla, kendisi ve seyirci arasında bir tartışma başlatır.

Sanatçının en son yapıtında, insanın çevresi, başka insanlar tarafından yaratılmaktadır. Birey ise, kimliksiz ve tek başına, diğer insanlarca tuzağa düşürülmektedir. Szajna'nın en son sahne prodüksiyonunda, sahnenin tamamen bomboş olduğu ve dolayısıyla, bireyin; "iyi-ile-kötü" nün kaynaklarını bulmak için çabalaması, insan karakteri üzerindeki düşünceleri ve insan yazgısı üzerinde yoğunlaşan oyunu dikkat çekmektedir.

Son yapıtlar dizisi olan "Sürü" de, yalnızca ana hatları çizilmiş figürler ve yüzü-olmayan kafalar; Polonya haritasının içine tıklım tıklım doldurulmuştur; bazıları ise uzay boşluğuna taşmaktadır. "Kördüğüm" adını verdiği resimler serisinde ise; Bireyin nesnelleştirilmesi, kademeler halinde gösterilmektedir. Hatları bulanık insan yüzleri, dehşet içinde kasılmış veya sırtıp kalmış ifadeli maskeler, kafatasları ve kazığa takılmış insan kafalarını andıran mankenler...

Toplumda bireysel kişiliği koruyabilmenin; duygusuzlaşmakta olan bu uygarlıkta varolup olamayacağını sorgulayan Szajna; insan silüetlerinin orman gibi al-

gılandığı veya insan figürlerinin atış poligonlarında hedef yerine kullanıldığı bu toplumda bu soruya en iyi cevabı sanatçı Ludwig PUGE'nin büyütülmüş insan yüzlerinden oluşan fotoğraf kompozisyonuyla vermiştir. Kompozisyonun adı: "Anılar"dır. Sanat ve yaratıcılık, sanatçının kimliğini korumasını sağlar.

Bu bakımdan, Szajna'nın sahne prodüksiyonlarında öz yaşamsal temaların egemen olması, anlayışla karşılanmalıdır. Onun yapıtlarında her şey tek bir amaçla bağlanmıştır. Bu da, sanatçının kendi gerçeklerini araştırması kendini tanımlayabilmesi ve hem kendine hem de seyirciye soru ve problemleri açıkça sunabilmesidir. Aksiyon ve hareket bilhassa Szajna tiyatrosunun özünü oluşturur. Buna "görsel sanat tiyatrosu" denilmesinin asıl nedeni; sahnede çevreyi belirleyen objelerin, sabitliklerine karşın büyük bir ifade ve anlam taşımasıdır. Bu anlamı yaratan giz, Szajna'nın resimleriyle tiyatrosu arasındaki bölünmez bağ ve bütünlüktür. Szajna bütün sanatsal alanlarda ve tarzlarda; konuya ait anlam ve düşünceleri en ifadeli biçimde belirtir. Bu yüzden, büyük sanatçı Witkacy'nin deyişiyle: "Onun sanatının bu derece etkili olması; tüm öğeler arasındaki bütünlükten ileri gelir."

Szajna, amatör tiyatronun ardındaki motive edici güç olarak tanımlanır. Bu da; Sanat Merkezi Stüdyosu'ndaki ayrıcalıklı durumundan kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum, tiyatro kariyerinin son safhasını teşkil eder. 1953'ten itibaren, adım adım tüm engelleri aşarak, etkinlik alanını genişletmiş ve diğer sanatçıların alanlarına da el atmıştır. Hatta görsel sanatlar ve tiyatroya ait tüm kuralları aşarak, sahne dekoratörlerine ve yönetmenlere tanınan hak ve yetkilerin de üstüne çıkmıştır. Yönetmenlerin, oyuncuların ve dram yazarlarının belirli yöntemlerini ortadan kaldırmış ve sanatçıların, seyircilerin ve özellikle eleştirmenlerin protestolarına karşı koyarak, belirlediği yolda tüm engellerin üstesinden gelmiştir. 10 yıl kadar sahne yönetmeniyle birlikte dizayndan sorumlu olarak çalışmış; bundan sonraki on yıl zarfında da "yazarlara pek sadık kalamayan" bir yönetmen olarak etkinlik göstermiştir. Daha sonraları kendi metinlerini de yazmağa başlamıştır. Öz ve biçim olarak, "Yaratıcı Tiyatro" nun tohumu; oyunların henüz plastik biçimde sahnelendiği ilk yıllarda atılmıştır denilebilir. Bugünkü perspektif açısından, Jozef Szajna'nın tiyatroya uyguladığı sanatsal dile ve gelişmesine bir göz atmak yerinde olur kanısındayız.

Szajna henüz genç bir "soyutçu" ressamken, tiyatrodaki "yanılsamacılığa ve tarihi gerçek olgusuna" son vermişti. Hem de sahne yönetmenliği konusunda kendine her bakımdan özgürlük tanımıştı. Yazınsal metni kendine göre yorumlamış, oyundaki düşünce çatışmalarını özümleyerek, ana düşünceyi, evrensel bir dram haline getirir ve bu dramı, somut sanatsal işaretler, simgeler, mecazî anlam taşıyan semboller ile ifade ederdi.

Sahnenin iç mimarisinde, platformun ayarlanması da değişiktir. Oyuncuların çatışma ve uğraşısının sergilendiği yer ise, kapalı bir alan ve Morawiec'in deyişiyle (insanlık dramının sergilendiği kavramsal-kesim) dir. Seyirci üzerinde çok büyük etki bırakan özellik de, sanatçının resimlerini salt sanatla ve "bir dram düşünür" gibi yapmasıdır.

Z.Taranienko, görsel sanat tiyatrosu hakkındaki kitabını, "Dramsız Tiyatro" olarak adlandırmıştır. Bu bakımdan, Szajna'nın ilk yapıtları konusunda Jerzy Madeyski şöyle der: "Szajna, karşıtların çatışmasını belirtmek amacıyla, birbirine zıt malzemeleri karşı-karşıya kullanır. Örneğin: açık renkli, yumuşak ve ılımlı malzemeleri, (saldırganlık ve şiddet ifade eden) kabasaba ve karanlık alanların karşısında kullanılmaktadır. 1964'te deri üzerine yapmış olduğu yağlıboya tablo, bu ilkelere dayanır.

Tiyatrodaki ise, aynı yöntemle çalışmıştır. "Antigone" oyununda, Kreon ve Antigone'nin dünyası, oyun kahramanını çevreleyen yapının rengiyle çelişkili olarak gösterilmiş; böylece bir karşıtlık duygusu yaratılmıştır. Zygmunt Krasinski'nin "Kutsal Olmayan Komedi" adlı oyununda eski ve yeni düşüncelerin çarpışması ve bu çatışmanın özü ve niteliği; yumuşak ve esnek dokulara karşı katı ve metalik nesneler kullanılarak ifade edilmiştir. Yırtılmış, yanmış ve yıpranmış perdeler ve karmakarışık ufuk hattı; oyunda başlangıç ve bitiş arasındaki zamanda, mecazî dramatik olayların gelişmesinde kullanılmıştır. Bunu izleyen sahnede ise, felsefi bir anlam taşıyan (görsel) bir öykü dizaynı bulunmaktadır. Broszkiewicz'in "Gücün Adı" isimli oyunu, antik çağdan zamanımıza kadar uzanan değişik devirlerde yer alan öyküler serisinden oluşmaktadır. Örneğin; zalim hükümdarlar çağında başlayan ve bireyin özgürlük savaşı, demokrasi mücadelesi verdiği devrelere kadar uzanan olaylar, semboller halinde mecazî olarak gösterilmiştir. Sözelimi, yaşam, demir kafesler ardında ve sanki bir labirentmiş gibi ifade edilmiş, güçlü-

le bu engellerden kurtulan birey, kendini yine demir parmaklıkla kapatılmış başka bir koridorda bulmuştur. Szajna'nın son oyunlarında çok belirgin bir şekilde görülen toplumsal gelişim, 1957 yıllarından beri konu edilmektedir.

Dramatik çatışmanın ve çabaların sahnede belirtilmesini sağlamak amacıyla, sahnelerin değişimini ve karakterlerin davranış tarzlarını vurgulamak üzere ışık kullanılmış; önce sıcak ve yumuşak ışıkla ve daha sonra ise, keskin ve kalp-atışı gibi kesik kesik titreşimli ışıklarla sahnede hareket-kavramı yaratılmıştır. Szajna, ilk yönetmenlik yıllarında "hareketlilik" ifade eden öğeleri sahneye getirmiş ve örneğin, Witkacy'nin "Deli ve Rahibe" isimli oyununda başrol oyuncularının etrafını "yaşamı simgeleyen" objelerle çevirmiş; ayrıca saat ve benzeri mekanizmalarla (insanoğlunun sonsuz yaşama olan ilintisini) belirtmiştir. 1962 yılında Wyspianski'nin "Akropolis" adlı oyununda, insan yaşamına bağlı donatım ve objeler; sahnede oyuncular, uzam, aksiyon, oyunun sesleri ve müziği ile uyumlu bir şekilde yazarın dramatik bildirisini çok iyi ifade etmiştir.

Szajna teknik bakımdan sahne yönetmenliğine başlamadan ve objelere hareketlilik kazandırmadan önce de; oyunculara belli türde giysiler giydirterek ve onların aksiyonlarını destekleyecek donanımlar sağlayarak, özgün sahne; uzamları yaratmıştı.

"Akropolis" oyununun yönetmeni olan Jerzy Grotowski'nin (oyuna sağladığı katkı ve çabalarını yadsımamak koşuluyla); "Akropolis"i fiilen Szajna tarafından sahnelendiği söylenebilir. Szajna daha önce kullandığı yöntemleri uygulayarak, kendi sahne görüşünü ve imajlarını oyunla bütünleştirip özgün bir kompozisyon yaratmıştı. Doğal olarak, mesleğine yönetmenlikle başlamış ve "yaratıcı" oyunlarına kadar, sahne sanatında tek adım sektirmeksizin ilerlemiştir. "Yaratıcı Tiyatro" ve "Görsel Sanat Tiyatrosu", eğer bugün gayet normal kabul ediliyorsa; halk ve eleştirmenler tarafından benimsenmiş ise; bunun müjdecisi ve öncüsü, hiç kuşkusuz Jozef SZAJNA'dır. Bunu, sadece yaratıcı yapıtlarına değil, aynı zamanda "Stüdyo Tiyatrosu" ndaki yaşamına da borçluyuz.

Agnieszka Koecher-HENSEL
Çeviren: Armağan Sancar ERSİN

SZAJNA'NIN SANATI

Sanat, değerleri varoluşa aktarır. Sanatçının görüşleri ve duyguları benzerlik gösterdiğinde onları destekler ve güçlendirir. Sanatsal obje veya olayın yaratıcısı, bilinçli veya bilinçsiz olarak, bunun etkisine karşı çıkıyor, onu yoketmek veya başkalarıyla değiştirmek istiyorsa, onları azaltır veya sarsar. Yirminci yüzyılda gelenek ve avangart arasındaki sınırı belirleyen, değerlere eleştirel yaklaşım olmuştur.

Jozef Szajna yapıtlarında bir çok kez varolanları değiştirdiği için avangart bir sanatçıdır. Ancak onun sanatı aynı zamanda geleneksel değerleri de yaşama geçirir. Onun önerileri gerçek yenilikleri yüzünden şaşırtıcı olmaya başlıyorsa, bu durumları gerçek değerlerle veya olduklarını düşündükleriyle görüntülemek için başlatılmıştır. Eleştirel ve avangart Szajna'nın sanatının değerleri de geleneksel-dir: Bunlar insan yaşamının bütünü; insanın özgürlüğü ve onuru, bireyselliğin tam gerçekleştirilmesi ile ilişkilendirilebilir. Szajna'nın bütün yapıtlarında görülen hümanizma yüzyıllar boyunca Avrupa kültürünün köşe taşı olmuştur.

Szajna'nın ürettiklerinin, etkinliğinin her döneminde farklı yoğunlukla yer alan geleneksel ve avangart yönleri, onun Avrupa uygarlığının durumunu anlayış biçiminin sonucudur. Bunlar aynı zamanda, onun kişisel tecrübelerinin de doğrudan sonucudur. Szajna, önceki yaşamın ilkelerinin gerçek yenilgisini, uygarlığın temelini yok oluşunu, ahlaki düşüncelerini ve kendi ölümünü aşmıştır. İki kez çarptırıldığı ölüm cezasından bir mucize sonucu kurtulmuştur. Çok az sanatçı bu deneyime sahiptir. Bundan sonra insan ne yapabilir? Ne yapması uygun olur? Sanat alanında nasıl davranmalı? Neyi seçmelidir? Tabii ki; kuralların gerçek dışılığı ve biçimin görüntüsünün gösterilmesi, değerlerin yanlış anlamlarının yok edilmesi için. Szajna'ya göre sanatın gerçek değerleri öyle değerlerdir ki; kolay kolay yok olmazlar ve her yerde geçerlidir. İnsan için her zaman ve her yerde vardır. Eleştirel Szajna'nın yapıtları, ancak onun değerler düşüncesi ile birlikte tam bir önem kazanmaktadır.

Szajna ellilerin başında yarattığı yapıtlarında varolmasına karşın, inançlarını çok yavaş açığa çıkartmıştır - ilk dekorlar biçim olarak evrensel olmalıydı. Düşüncesi atılmışların ortalarında berraklaşmıştır. Ancak Szajna'nın yapıtlarında özellikle

tiyatro alanında ("Replika'ya kadar), maskesiz düşünceler önemli rol oynamıştır; boş sanatsal kültürel ve folklorik biçime karşı eleştirel düşünceler. Bu düşüncelere yeni bir sanat yaratma gerekliliği ile ilgili sloganlar eşlik etmiştir. Bütün avangart sanatçılar gibi Szajna, teknolojik ve toplumsal değişikliklere cevap verebilmek için sanatın geleneklere dayandırılmaması, çağdaş uygarlıklar için geçerli olması gerektiğini iddia etmiştir.

Günümüz için geçerli olan yeni sanatsal biçimi yaratma şansı, Szajna tarafından, sahne tasarımlarındaki buluşlarının ilk birkaç yılından sonra tiyatronun bütünsel görüntüsü içerisinde hemen fark edilmiştir. 1962 yılında yayınlanan, görüşlerinin bir kaç kez tekrarlandığı, "Dekorun yeni işlevleri üzerine" adlı makalede Szajna: tiyatronun önceki uygulamaların ve düşünce birliklerinin engellerini kırmasının, ancak temel yapısını değiştirmekle mümkün olacağını söylemiştir. Bu tiyatro çevredeki dünya ile ilgili gerçekliği arayan dinamik karaktere sahip bir tiyatro olmalıdır. İzleyicinin düş gücünü estezizasyon ve modern formalizasyon olmadan biçimlendiren bir tiyatro. Aynı zamanda, yalnızca içeriği ile yorumlanamayan bir tiyatro, bütün tiyatral araçların geri bildirimi nedeniyle yukarıda adı geçen makalede Szajna'nın dediği gibi- Görüntülerin ve şemaların değişmesi ile elde edilen biçimler, benzer çok yüzeyliliği içinde yaşamı gösteren plastik işaretlerden oluşan, içerik yoluyla büyük genellemeleri ustalıklı kullanan integral bir tiyatro. Aynı zamanda perspektiflerden izlenen bir görüntüdür ve bir kişiyi -dolayısıyla bir sorunu- gösteren, ilgi objelerinin yaklaştırılması ve uzaklaştırılması ile ifade edilir. Bu tiyatro iç çatışmayı ifade eder, en büyük bireşime ve dışı vurumun kısa ve öz oluşuna götürür. Birbirine karşı garip ve karşıt görünen çatışma hareketleri yöntemiyle yaşamın uyumsuz ve paradoksal yönlerini gösterir. Tepki yöntemi metodu ile olayları özgür bırakır.

Tiyatro bir olgu olarak yıllarca Szajna'nın temel malzemesi olmuştur. 1963'te oyun metninden resme kadar yapıtlar veren sanatçı tiyatro yöneticiliğine (müdür ve metin yazarı) soyundu ve 1971'de kendi oyunlarının metin yazarı oldu. Oyun yazarlığında gösterdiği başarılar onun ressamlığının gelişmesini de etkilemiştir. Ellili yılların sonunda: soyut biçimler ve sahne tutkusu, Szajna 'ya yalnızca kelimenin anlamının önemini ve tiyatroya yeni bir bakış açısı sağlamamış, aynı zamanda onu ressamlığa da soyundurmuştur. Szajna tiyatrodaki malzemeleri işleyerek bir değişim yaratmıştır. Dramın yeni ismi. O, resimlerde, benzer aksiyonlar sayesinde, maddenin değerlerini karşı karşıya getirmiştir.

Szajna'nın resim, grafik ve tiyatro yapıtlarına ellili yılların başında rastlanabilir. Ancak çok geçmeden yenilenmiş bir etki dönemi başlar. Enformel tamamen baskın hale gelmiştir. Örgensel ve örgensel olmayan maddeler önceleri mal üretimi, malzeme yapımı, çeşitli bağlayıcıların yapımı, doğal ve endüstriyel maddeler, prefabrike öğeler, parçalar yapmak için kullanılırken birden resim için kullanılan birer malzeme oluvermişlerdir. Kanvas ve yağlı boya eski önemini yitirmiştir. Szajna halkın ilgisinden vazgeçmiş, ancak deneyiminin sonuçları çok daha geniş olan şeylerle ilgili amaçların gerçekleştirilmesinde kullanılmıştır. Ne var ki, bundan önce ellilerin sonunda; kolaj tekniği denedikten sonra, "resim dramının" yüzeyine deri, kurdele, kumaş gibi malzemeler yapıştırmıştır. Daha sonra resimleri asamblaja ve altmışlı yıllarda manken parçalarından oluşan rölyeflere dönüşmüştür. Yetmişli yıllarda Szajna eşyanın değerinin o günlerde varolan öykünmeciliğinin altını çizmiştir. Eşya bir fetiş hale gelmiş, insan ve gerçeklik arasındaki ara mekanizmanın sıfatı olmuştur. Eşyaya duyulan ilgi, insanın doğa hakkındaki düşüncesinin yerini bile alabilir. Çağdaş insan, eşyanın dünyasında yaşar. Giderek artan sayıda eşya bireyler için tehlikeli olmaya başlamıştır. Bütün insan gerçekliğine bu hükmetmiştir. Standartlandırılmış objeler bizi her yandan sarmakta, bu güne kadar nesnelliğin subjesi olmamış olaylara ve olgulara saldırmaktadır. İnsan davranışı, saf yararcılığa dönüşmüş, insanın tinsel alanı tehlikeye atılmıştır. Çağdaş insanın yapılacak şeylerden çok, koruyacağı şeyleri vardır.

Szajna'nın çağdaş uygarlıkta nesnelerin yeni iş görüleriyle ilgili tanısı, sanata özellikle tiyatral gösterilere sayısız stilistik yenilik getirme nedenlerinin başına yerleşmiştir.

Szajna'ya göre "fetişlerle kavga"ya tutuşmak onları kendi yaşamıyla yaşamaya başlayan bir şey olarak göstermek demektir. Böylece nesneler canlandırılmış, insan spesifik nesnelliğin objesi haline getirilmiştir. Kendi bireyselliğini savunan kahraman, nesnelleştirilmiş insan maskeleri ile çarpışmıştır.

Yeni düşünceleri tiyatral aksiyon ile ifade etmek çabaları Szajna'nın kendi tiyatrosunu yaratmasına yol açmıştır. Zaman olarak durağan, hareketten uzak saf sanatta aynı problemler değişikliğe uğramıştır. Sanatçı resimlerde nesnelerin yok oluşunu sunamaz, onlara bir başka, daha etkin bir yolla karşı çıkamazdı. Ancak o tiyatral sonuçları kullandı. Maddenin ayrıştırılması Szajna'nın ilk resimlerinde kendi başına subje olmuştur. Daha sonra "Epitafia i Apotezy" (1966-1968) döngüsünde bu madde nesnelleştirilmiş kişinin izine doğru bir tehlikeye neden

olmuştur. "Anılar" (1969)'dan "Siluetler ve Gölgeleler" (1976)'dan "Drang nach Osten - Drag nach Westen" (1987)'e kadar ki alanda Szajna, değerini savunan kişi şeklinde ayrılmış veya dönüştürülmüş biçimde objeler kullanılmıştır. Yalnızca nesnelerin kalıntılarıyla yıllarca kontrol edildikten sonra, "fetiş nesne ile kavga" dan sonra, yeni, bireyselleştirilmiş sanatsal objeler yaratılmıştır. Öldürülen sanatçıların anıtı olan "Reminiscencje"den beri Szajna'nın dünyaya yayılan kariyeri başlamıştır. Sanatçının insanın şiddet ve saldırganlığını, zorlamaya karşı koyuşunu, özgürlüğe duyulan insancıl arzuyu tanımlayan yapıtları, yirminci yüzyıl sanatı içerisinde verdiği ürünlerin sanatsal ve ahlaki ilişkisini kurmuştur. Maddenin önceki ayrıştırması, soruna yeni yaklaşım ve boş alanın tiyatrolaştırılması Szajna'ya inançlarını ifade etme olanağı sağlamıştır.

Yirminci yüzyılda uzamın evrensel anlayışı tamamen değişmiştir; en büyük uzam ve en küçük uzam ortaya çıkmış, uzak topraklar yakın olmuştur; Szajna yeni, bilinmeyen yerler keşfetmiştir.

Uzam madde ve nesnellik gibi, sanatın temel bir kategorisidir. Bu kişinin on-suz yapamayacağı bir tür malzemedir. Bunun yanında, kendi temel değer ve anlamlarını kurmaktadır. Yapıtlarında ifade edilen uzam, sanatçının duyumsamasının iç yolunu insan kişiliğinin en derin örtüsünün oluşturulmasını tanımlar. Uzam anlayışı, özgürlük duygusu ve sonsuzluk düşü ile birbirine bağlanır.

On yıldan fazla bir süredir Szajna'nın yapıtlarında nesnellik ve madde uzam ile çok karmaşık bir tepki verir. Bu tepkiler tiyatrodan, resimde olduğundan daha farklıdır.

Resim-rölyef döngüsü "Epitafia i Apetcozy", tiyatral gösterilerde maddenin uzama saldırısına bir türlü yanıt alamamıştır. Bunlardan ikincisi resimlerde var olma hakkını kazanmıştır, örgütlenmemiş madde daha önceki döngülerde olduğu kadar derine inemez. Sanatçı önceden kanvasa manken parçaları yapıştırmaktaydı; siluetler, kafalar, vücutlar, avuç içleri. Bunlar artık, tiyatral mankenler gibi düzensiz ve biçimsiz kaosu alçaltıcı dokunuşun subjesi olmuşlardır. Genellikle gri ve boz uzam, Szajna'nın insan cesedini değiştirdiği bir sahne olmuştur.

1969'da "Reminiscencje" yaratılmıştır. Szajna bu yapıtı oldukça kolay öğeler kullanarak yaratmıştır: İnsan silüetleri, Auschwitz'de kalan tutukluların geniş resimleri-heykeltraş Ludwik Puget veya daha küçük çok sayıda tutuklu resimleri; tutuk-

luların genişletilmiş kayıtları; sehpa parçaları ve ayakkabı yığınları. Bilinçli olarak kapalı bir uzam yaratılmış ve araya bir izleyici-alıcı koymuştur. "Reminiscencje", ayrıştırılmış sürecin ve aynı zamanda bazı araştırma devrelerinin sonunun doğurgusu olarak düşünülebilir. Bu, kapalı uzam ile yapıtı oluşturan madde arasındaki denge ile başarılmıştır. Tek canlı kişiyi merkeze ve tek başına yerleştirmiş, bunu da sadece kendi düş gücünün zorlaması ile yapmıştır. Szajna sanatçının uzam ve madde ile verdiği uzun savaşın sonucu olarak bıraktığı çıplak ölü nesneleri canlandırmak zorunda olmuştur.

Birkaç yıl sonra yaratılan "Replika" bu durumun çözümü veya doğru yanıtın bulunması olmuştur. Bu oyun madde ile uzam arasında kurulan denge açısından "Recminiscencje" ye benzemektedir, ancak değişik tarzda yaklaşmıştır. İlk önce etki, sonra aksiyon olan "Replika IV" sahne aksiyonu tiyatro haline geldiği için zaman içinde var olabilmıştır. Çevreleyen kapalı uzam seyircilerin kendileri tarafından oluşmuştur. Aksiyon yeri dışında başka bir uzam yoktur. Oyuncular, hareketlerinde nesneler, mankenler ve maddeler ile bağıntılı olarak, Szajna'nın öteki yapıtlarında olduğundan daha çok, bu oyunun bütüncül yapısını yaratmaktadır. Uzamı ve maddesi canlı insanlardan oluşturulmuştur.

"Replika"nın Polonya'daki ilk temsilinden birkaç ay sonra "Dante" (1974) yaratılmıştır. Bu, bütün uzamı açma girişimleri içinde en önemlisi olmuştur. Szajna genellikle, şeyi sübjenin gereksinimleri ile açıklayan stilistiği değiştirmiştir, ancak kişi bu değişikliğin, madde ile uzam arasındaki istisnai gerilimin bir sonucu olduğunu düşünebilir. Bu durumda karşılıklı ilişkilerin daha ileri ve yaratıcı çözümleri olanaksız hale gelir. Szajna'nın bütün oyunları içerisinde "Dante"nin evreni en açık ve en geniş olanıdır. Bu da yine seyircinin önünde başlar. Projeksiyon ile derinleştirilen final sahnesi dış uzamın sihrini ortaya çıkarmaktadır. Objeler ve plastik aksiyon, ayırt edici disiplinin sübjesidir. "Replika" ile birlikte "Dante", madde ile uzam arasındaki uyumun her iki kategoriye farklı yaklaşımda bulunarak sonunda başarıldığı Szajna yapıtlarından ikincisidir.

1978'de Szajna, daha sonra Nasz Wiek XX'ye dönüştürülen grafik-resim döngüsü "Mrowiska" üzerinde çalışmaya başlamıştır. " Majakowski" posterleri bu serinin ilk işaretleri olmuştur. Sanatçı bunu kalın bir basit insan silüetleri ağı ile kaplamıştır. Çizimler önce siyah-beyaz olarak yaratılmış, sonra renklendirilmiş sonunda da uzun dikdörtgen şeklindeki resimler ince bir boya tabakası ile renklendirilmiştir. Kanvas üzerindeki boşluk bazen daha büyük silüet, bir harita veya bir nesnenin

gölgesi şeklinde silüetlerle doldurulmuştu. Daha önce "Reminiscencje" ve "Replika"da olduğu gibi uzay ve maddeyi birlikte tanımlamıştı. Bu dizide yer alan resimlerde insan dışında uzay ve madde yoktur. Aynı şekilde nesnelerin kalıntıları- nın Szajna'nın insan değerlerini tanımlamada kullandığı etki araçlarının en önemlisi olması gibi, son resimlerinde uzay ve madde, uzun nesnellik periyodundan sonra ortaya çıkan insanın durumunu gösteren araçlar olmuşlardır. İnsan kişiler onları diğerlerinden ayıran özelliklerini dahi yitirmişlerdir. Tek vücut olmuşlardır. Her biri işaretlere dönüşmüşlerdir. Kimi bireyselliği karakterize eden şey, belki de sadece kalabalıktır.

Sanatın temel kategorileri arasındaki ilişkinin asal çözümünün nihai sonucu olan Szajna'nın uyarısı, onun varolan inancının bir parçasını oluşturur. Sonuç, somut sanatsal seçimle kararlara da bağlı olarak yılar geçtikçe değişmiştir. Ancak aynı soru hala geçerlidir: Bireyin varlığının, kendininki de dahil onuru ve değeri uygarlığın yarattığı insan şiddetini destekleyen ve şiddeti kolaylaştıran, dünyanın özü ve nesnelerin fazlalığı ile ilgili soru. Son on yıl içinde bu genel soru somut bir soruna dönüşmüştür: Varolan koşullar altında, bir birey kendini insanın değiştirdiklerine karşın nasıl savunur.

Szajna, kurallar ve klasik estetiğin anlamına, özellikle güzellik ve biçim kategorilerine karşı duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmiştir. O, bunlara uygarlığın ahlak çöküntüsü neden olduğu yanlış değerler olarak düşünmektedir.

Evrensel sanata karşı talebi bazı insan değerlerini savunuşuna göre sanatçı, sanatsal malzemelerinden iliştiirmek istediği subjelerin ilişkisine bağlı kendi kompozisyon ilkelerini uygulamıştır.

Szajna'nın bütün yapıtlarında, özellikle kolaj, resim ve çevrede, yaratma ve yok etme güçlerinin dengesi, malzemesel kaos ve düzen tipik olarak göze çarpmaktadır. Sanatçı aynı zamanda kontrastlar, değişik malzemelerin birleştirilmesi, kumaş ve çeşitli nesneler kullanmaktadır. Saklanmayan yaratıcı sürecin izleri gözlemlenebilir farklı malzemelerin ayrışmasından geleneklerin bireşimine dek süren yolun kalıntıları- tek sesli, ayırt edici uç durumlarda insanın bakış açısının biriktirdiği, bireysel varlığın olasılıkları ile ilgili sonsuz soru, Szajna'nın yapıtlarının kompozisyonunda, anlamlarında olduğu gibi- cinsel özelliklerde somut ve soyut arasındaki yeni işaretin şekillenmesi arasında sürekli bir oyun vardır. Görüldüğü kadarıyla Szajna özün bilinmeyen özelliklerini dışa vurur-bunlar önceki nesnenin şeklinin

yok edilmesinden ve işlevlerinin değiştirilmesinden sonra oluşan yenilenmiş keşfin bir sonucu olarak biçimlenirler. Nesnelerin tesadüfî şekillerinin farklı materyallerin aynı düşünceden etkilenen tek bir kütleye dönüştürülmesi veya üç boyuta yaklaşan, istenen ifadeye dönüştürülmesi yoluyla, Szajna'nın çalışmalarında yeni nesneler yaratma çabası görülür. İnce bir boya tabakası ile kapladığı son resimlerinde, yeni bir sembol arayış eğilimi tipik bir özellik sergiler.

Szajna tarafından başka bir alanda -tiyatroda da yeni bir sanat subjesi yaratılmıştır. Szajna, bu yüzyılın başından beri; bu tür sanatın reformcularının düşüncelerinin karşılanması ve konstrüktivistler, kinetik sanatın, kolaj tekniğinin takipçileri; oluşmuş çevre ve aksiyon gibi sanatların geleneksel olmayan türlerinin yaratıcıları tarafından ortaya atılan bir çok sanatsal amacı, kısmen gerçekleştirilmesi anlamına gelen yeni tiyatro biçiminin yaratıcısıdır. Plastik anlatımın tiyatrosu, özgün tiyatro türüdür. Nesneler ve oyuncular tarafından oluşturulan malzemeler olan Szajna'nın "örgensel tiyatrosunun" ilkelerine göre, gösteriyi bir bütün haline getiren düşünceler olarak ortaya çıkmaktadır. Szajna'nın tiyatrosunda "canlı" kontakt olarak tanımlanan spesifik bir oyuncunun nesneyle oynaması durumu tipiktir. Oyun boyunca her iki tarafın işlevleri değişir. Nesne canlanır, kişi nesneye dönüşür. Canlı anlatım tiyatrosu aynı zamanda aksiyonun yoğunlaşması, güçlendirilmiş dışavurum ve dramının durumu ve yapısının yer değiştirilmesinin bir sonucu olan episodiklik ile de tanımlanmıştır. Tiyatral maddenin yeni yapısı yaratılmıştır. Sanat, geleneksel bir malzeme ve subjenin ana taşıyıcısı olarak drama hükmetmeye başlamıştır. Sanat artık kelimenin işlevlerini üstlenmiş, bütün oyunun anlamının belirleyicisi olmuştur. Bu tiyatroda anlamların yaratılması süreci, bütün tiyatral maddenin algılanmasına benzerlik gösterir hale gelmiştir. Böylelikle, özel olarak imal edilmiş nesneler ile oyuncunun hareketi canlı hareket ve sahne durumlarının toplamına dönüşmüştür. Oyunun düşünce ve bildirisinin saklı olduğu sanatsal anlatım olan resimlerin bağlantısı kurulmuştur.

Szajna'nın tiyatrosundaki spesifik özellikler aynı şekilde resimleriyle tanımlanmıştır-özellikle kolaj ve resim- rölyefler onun tiyatral yönüyle tanımlanmıştır.

Üretildikleri maddede gömülü dışavurumla Szajna'nın yapıtları, var olmalarını emretmek ve aynı zamanda onları gerçeğe yaklaştırmak gibi izleyicilerin düş güçlerini, gerçek yaşama dönüştürür. Değişik maddelerden oluşan düz kolaj itici gelen kapalı uzam olarak anlaşılmıştır; Sentetik mankenler, bunların insan olmadıklarını gösteren işaret ve izler, işkencenin resmi olarak hissedilmiştir.

Son yıllarda Szajna, zamanla giderek daha fazla ilgilenmeye başlamıştır; Sanatçı, temel insan değerlerine karşı bir görüş yaratmaya çalışmıştır. En başta sanatçı bunları tüketici uygarlığının belirleyicileri olarak kabul etmiştir. Sanatçı, bu karşı görüş için kesin bir delil bulamamıştır-bunun için bir uzaklık onayı seçmiştir. Sadece uzaklığa karşı zamanın erimesi, her şeyi fetheden zamana verilecek bir yanıt olabilirdi. İnsan, çözülmeyen bir giz içinde zaman tarafından kapsanmıştır.

İnsanın bakış açısından, düşünceler, sanat ve yaratıcı etkinlikler gibi şeyler en uzun süreli değerlerdir. Bunlar yaşam içinde sanattan daha geniş bir biçimde vardır. Bunlar sadece insan bireyleri tarafından bir bütün içerisinde birleştirilebilirler.

'Portraits' adlı tiyatral dizisinden önce Szajna dramatlar gerçekleştirmiştir. Bunların evrenselliği "büyük bireyciler" tarafından geliştirilen çözümlere dayandırılmıştır. Nietzsche ve Witleacy'nin çözümlerinde, sanatçı, hasta düşüncelerle uyandırılan kalabalıkla yüzleşen insan özgürlüğünün taşıyıcıları ve temsilcileridir. Bu çözüm Szajna'nın "Stüdyo Tiyatrosu"nda geçirdiği on yıl boyunca yararlandığı temel akım olmuştur.

Amaçları çok riskli olduğu için bireysellik, bilinmeyen gizlerin çözümünde "Faust" veya "Dante" kadar başarısız olmuştur. Bireysellik "konformistlerin ve pragmatistlerin ortak değerlerini ve özgürlüğü savunur. Başta açıkça görülebilir başarısızlığa karşın, evrensel düşünceleri savunmak üzere geliştirilen; yoğun insan etkinlikleri olan aktivizm sloganı, Szajna'nın yetmişli yıllardaki inancını tanımlar. İnsanın varlığı bir değerdir, fetiş bir nesne değildir, hümanist bir düşüncedir-tüketim değildir.

Polonya tiyatrosunda bu kadar kabul görmüş ve böyle sıcak karşılanmış bir sanatçı daha yoktur. Bir çok ülkede onun oyunlarında insanlar kendi kültürlerine yakın yeni anlamlar keşfetmişlerdir. Bu da Szajna'nın yapıtlarının açıklığının ve gerçek evrenselliğinin kanıtıdır. Onun yapıtlarıyla ilgili bir çok makale yazılmıştır. Örneğin, "Replika" hakkında dünyanın çeşitli yerlerinden tepkiler gelmiştir: "Bu sür-realizm boğulmasıdır. Bu gösteri sanatsal kutsallığın doruğuna ulaşmıştır" (R. Temkine, 1973, "Europa", Fransa). "Sonunda geleneksel tiyatro yıkıldı." (G. Dumar, 1973, "Nouvel Observateur" Fransa). "İnsanın acısını kimse, hiçbir zaman ve hiç bir yerde bu kadar şaşırtıcı ve düşündürücü şekilde göstermemiştir" (H. Schmidt, 1974, "Neue Ruhr Zeitung", Almanya). "Replika" sadece bir gösteri değildir. Bu,

gerçek devrimci öneme sahip sanattır." (A.F. Tomaszewski, 1975, "Amerika" ABD). "Bazı yapıtlar konularını ve anlamlarını ifade edebilmek için binlerce sözcüğe gereksinim duyarlar. "Replika"nın sözel ayrıştırmaya gereksinimi yoktur. Çok yönlü Szajna'nın sanatında kesit görüntüsel etki tipidir." (A.Zipser, 1975, Port JeffersonRecord", ABD). "Replika" unutulmaz derin bir tiyatral deneyimdir. Bu oyun daha önce tiyatrodan aktarıldığından daha iyi bir şekilde insanın başka insana karşı zalimliğini anlatmaktadır." (W. Barber, 1975, "Long Island Press" ABD). "Oyun seyirciyi öyle sarsıyor ki, başka her şey arka plana itiliyor. Geleneksel tiyatro açısından hiçbir şey yürümüyor, tiyatro denebilecek hiçbir şey". (M.Rabele, 1975, Meksika). "Replika" çağdaş tiyatronun en önemli başarılarından biridir." (J.M. de Mora, 1975, "El Heraldo de Mexico", Meksika). "Replika" derin anlama sahip, hem tek sesli hem homojen boyutu olan bir oyundur. Gerçeği herkesin ulaşabileceği şekle sokar. Son on yılda ne kendi tiyatrolarımızda ne de başka bir yerde, bana böyle bir güçle ve böylesine mükemmel bir şekilde seslenen hiçbir şey izlemedim." (W.Godde, 1975, "Westfälische Rusdschau", Almanya). "Bütün krallar, devlet başkanları ve başbakanlar "Replika" yı izlemeli" (B.Delatiner, 1976, "The New York Times", ABD). Szajna yüzyılımızın hastalıklarına ve halen mevcut olan tehditlerine yeni bir sentez getirmektedir, ancak onun inancının kaynağı umutsuzluk değil, her zaman umutlu olmamız gerektiğidir." (J.L. Barcault, 1977, "La Quotidien de Paris", Fransa). "Replika", sanatçının hümanist yaklaşımı sayesinde çağdaş dünya tiyatrosunun gelişmesinde ilginç bir basamaktır. Oyunun sonunda bizi sadece alkışlamaya değil aynı zamanda düşünmeye ve derin meditasyona girmeye zorlar." (M. Barbutta, 1978, "Sciteia" Romanya). "Replika" bu tiyatral tören toplama kamplarından esinlenmiştir. Bizlere böyle yerlerin, bütün kötülüklerin ve canavarlıkların toplamı olduğunu hatırlatmıştır. Ancak bunlar bize aynı zamanda adalet, özgürlük ve insanlığın tam bağımsızlığına olan inancı aramız gerektiğini göstermiştir." (C. Alfanzo, 1978, Arriba, İspanya). "Replika" büyük bir tiyatro olayı, bütün olarak tiyatronun çılgın bir gösterisi ve aynı zamanda oyuncunun gücünün kanıtıdır. "Replika"da herşey herşeyi etkilemektedir." (E. Lehtola, 1979, "Aumulehti", Finlandiya). "Replika" "Sanatsal provokasyona," "yaşamın anlamsızlığına isyan" olarak değerlendirilmiştir." (G. Petzold, 1979, "Stutgarter Zeitung", Almanya), Szajna amacına ulaşmaktadır: Sanat düşünceyle sarsmaktadır. İzleyiciyi karmaşık ve bilinmeyen gerçek hakkında düşünmeye zorlar: Zalim olduğu için saklanan gerçek." (C. Perez Ariza, 1983, "El Diario", Venezuela). Böyle bir liste sayfalar dolusu tutabilir. Szajna'nın gezileriyle ilgili makaleler toplansa bir kitap oluşturulabilir.

Jozef Szajna'nın etkinlikleri sadece sanatsal veya idari işlerle sınırlı değildir. Eğitimini tamamladıktan sonra Szajna, Krakow Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretmenlik yapmıştır. 1972'den bu yana Varşova'daki Güzel Sanatlar Akademisinde öğretmenlik yapmaktadır. 1972-1978 yılları arasında aynı zamanda birçok Leh ve yabancı metin yazarları yetiştirilen "Senografi Stüdyosu"nun da yönetmenliğini yapmıştır. Szajna, tiyatrolar da yönetmiştir. Onun döneminde Nowa Huta'da bulunan Teatr Ludowy ülkenin en ilginç tiyatrolarından biri olmuştur. 1971'de Szajna Varşova'daki "Klasik Tiyatro"nun müdürlüğüne getirildikten birkaç ay sonra, burasını "Çağdaş Sanatlar Galerisi" ve "Stüdyo Tiyatrosu"na dönüştürmüş ve birkaç yıl sonra Polonya'nın ilk sanat merkezini kurmuştur.

1981 Aralık ayında "Stüdyo Tiyatrosu"ndaki müdürlük görevinden ayrıldıktan sonra Szajna yine yurtdışı gösterilerine devam etmiş, gösterinin yeni versiyonlarını gerçekleştirmiş, yeni sergiler açmıştır. En önemli uluslararası festivallerde yer almıştır. Artık bir çok ülkede Polonya'nın en büyük sanatçılarından biri olarak tanınmıştır.

1980'de Batı Berlin'de bir sergi sırasında "Portret Czlowieka" adlı tablosu, ayrı bir odada tek başına sergilendi. 1989'da Sao Paola Bienalinde eleştirmenler onun adını dünyanın en büyük 5 sanatçısının arasında kabul ettiler. 1991'de Canary Island üzerindeki Santa Cruz'de Tenerife'de kendi festivali organize edildi.

Szajna alışılmadık bir kişiliğe sahiptir. Bu kişilik onun sanatını da etkilemektedir. Szajna sanat ve özgürlük fikirlerini savunan yorulmaz bir konuşmacıdır; O, temel sanatsal ve ahlâki sorunlarla ilgilenen bir düşünürdür. O, aynı zamanda sıradan yaşantıya tepki gösteren bir gözlemcisidir. Szajna, görüşlerini bütün dünyada çeşitli fırsatlarla çevreye yaymaktadır. Seminerler, sempozyumlar, dersler, festivallerde yaptığı konuşmalar, gençlerle yaptığı tartışmalar, gazeteler ve eleştiriler. Bu tür toplantılar hep verimli olmuştur. Szajna dinleyicisini büyüler. Yorumları, yargıları ve önemli sorulara yaklaşımı sanatı kadar ilginç ve şaşırtıcıdır.

Konuları daima sanat, insanî etkinlikler, sanatın değeri, bireyin görevi, insanların kendilerine ve başkalarına karşı taşıdıkları ahlâki sorumluluk üzerinde yoğunlaşmıştır.

RESSAM GÖZÜ İLE SZAJNA

1977 yılında Varşova'da Teatru Studio'nun galerisinde resimlerimi sergilediğim sırada bu sergimi gerçekleştirmede en önemli rolü oynayan J. Szajna'yı kendi tiyatrosunun başında tanımak fırsatını bulmuştum.

Ressam, grafikçi, sahne dekoratörü, kuramcı ve yönetmen J.Szajna'nın sanatı ve üstün kişiliğini hiç şüphesiz bütün yönleri ile tanımada güçlükler, zamanın koyduğu güçlükler vardır.

Bu çok yönlü, çağdaş tiyatrodan çığır açan, plastik sanatların, geleneksel tür ve biçimlerin dışına çıkan ve edebî tiyatroya karşıt anlatım tiyatrosunu anlatan, geliştiren Szajna'nın sanatını yakından tanımak imkânı doğdu. Bunlardan biri, İstanbul Festivali kapsamında Taksim Sanat Galerisi'nde açılan tablo, grafik, desen, kolaj, çevre düzenlemesi, tiyatro dokümanlarından oluşan retrospektif sergisi, diğeri ise tüm dünyada yankılar uyandıran ve sanatçının baş yapıtlarından biri sayılan "Replika" adlı oyunuydu.

Bu yazı Szajna'nın plastik kurgusuna ve onun sistematığına yaklaşmaya, tiyatrosunun temelini oluşturan plastik dili aktarmaya yönelik olacak.

Kanımca en hazırlıksız izleyici bile kılavuza gereksinmeksizin sezgisine kulak vererek bu hayatın içinden geçip gelen dürtü ve yoğun görüntülerle gerçek bağı kurabilir, yeter ki peşin hükümlü olmasın.

Yarattığı plastik sanat Szajna'nın gözünde heyecanların boşaltılması ve aynı zamanda yaşanan çağın açtığı yaraların vurgulanması anlamına gelmekte. Szajna'nın uğraşının tümünde (dekor, resim ya da heykel) grafiğe yakın bir işaretin bulunmasına ve aynı zamanda tüm insan dramını yansıtabilecek evrensel zaman ötesi bir uzayın yaratılmasına yönelik bir çaba gözükmektedir.

Bu eğilim 1960-1964 yıllarına rastlayan ilk dönemine ait "Yapılar" serisi ile "Tablolar - Dramlar" adlı tablolar, bir ölçüde dekor ya da kostüm projeleri niteliğindeki "Tiyatro Çeşitlemeleri" adlı kolajlarda mevcuttu.

Bu davranış "Mezar Kitabeleri" ve "Apotezioler" serilerinde "İki Kişi" gibi tablolar da Szajna'nın assamblage'a ilgi duyarak bez üstüne kukla parçaları, gövdeleri vb. kullanması ile sürdü.

1978 yılından itibaren grafik ve resim çeşitlemeleri ile yaratılan "Karıncanın Yuvası" serisinde görüldüğü gibi uzayla düz işaret arasındaki ilişkinin sürekli olarak çözülme isteği belirgindir. Malzeme karmaşası ile kompozisyon öğelerinin dengesi, değişik resim malzemeleri, varlıkların nitelikleri arasında meydana gelen çatışmadan yararlanılması, kolaj ve çevre düzenlemeleri başta olmak üzere Szajna'nın tüm yapıtlarının özellikleridir.

Bunların sayesinde, Szajna'nın çalışmalarında sanatçının yaratma sürecinin izi, genellikle kullanılarak yıpratılmış, gerçek nesnelerden kaynaklanan çeşitli malzemelerin analizinden, insanı aşırı durumlarda görmekle yoğunlaştırılarak tek anlamlı açık bir içeriğin sentezine giden yolun belirtisi kalır.

Madde ile fikir, soyut ile somut arasında bitmeyen bir oyun oynanır, bütün bunlara rağmen Szajna'nın plastik çalışmalarında nesnenin geliştiği güzel şekline istenilen anlam katılmakta, üç boyutluluğa yaklaşmakla veya çok nitelikli malzemedan hareket ederek onu hem değişik hem de ortaklaşa bir fikre tabi olan tek cins maddeye dönüştürmekle yeni bir objenin (tableau objet'nin) yaratılması amaç edinilir.

Jożef Szajna plastik anlatım tiyatrosunun özünde çağdaş sanatın kurmacılık, kinetik, kolaj, asamblaj, happening, çevre düzenlenmesi, aksiyon sanatı gibi geleneksel olmayan akımların sunduğu imkânların sentezini gerçekleştirerek tiyatro dilinin plastisitesini etkinleştirmektedir.

Tiyatronun özelliği plastik olma niteliğine ne denli bağlı ise, sanatının plastiği de teatral olmasına bağlıdır.

1977 yılının 14 Aralık günü Varşova'da 6 Temmuz 1984'te de İstanbul'da yaptığımız söyleşilerden bazı kısımları aktarıyorum:

Tiyatronuzda tekstin rolü nedir?

Ben edebî tiyatroya karşıyım. Tiyatro görüntüden alır gücünü. Bazı aktörler edebî tiyatroyu korumaya kalkıyorlar, ben onları tembel buluyorum, kolay yolu seçiyorlar. Edebî tiyatronun yeri radyodur.

Siz imajı öne alıp teksti bu imajdan doğrultuyorsunuz denilebilir mi?

Ben ressamım, görüntümün gücünü ve tesirini kullanıyorum öncelikle.

Resimde ve tiyatrodan vardığınız bütünlüğü ve imaj gücünü neye bağlayabilirsiniz?

17 yaşımdan 22 yaşıma kadar Auschwitz'de ateş ve ölüm deneyimlerinden geçtim. Kaba kuvveti protesto ediyor, çağdaş insanı uyarıyorum sanatla. Resimle yazıp görüntü ile konuşuyorum.

Hep tehlikeyi seçtim riske girdim, hayatımda ve sanatımda. Bütün acılarına rağmen güzel ve doğru bir gençlik yaşadım diyebilirim, o yüzden de kaybetmekten korkacak bir şeyim yok.

Mehmet GÜLERYÜZ

Milliyet Sanat Dergisi

Sayı:yeni dizi/100

Temmuz, 1984

RESİMLER, KOLAJLAR

1. Kitabe/1960. Karışık teknik. 102 X 120 cm Varşova Ulusal Müzesi

2. Drama III. 1961. karışık teknik, 102 X 102 cm

3. Nikolay Gogol'ün "Müfetiş"i üzerine çeşitleme mask. 1963. karışık teknik. 48 X 68 cm.

4. Oturan kişi. 1966. karışık teknik 123 X 103 cm.

5. Kırmızı Şapkalı Kişi. 1964. kolaj. 100 X 70 cm. Bydgoszczy Yerel müzesi.

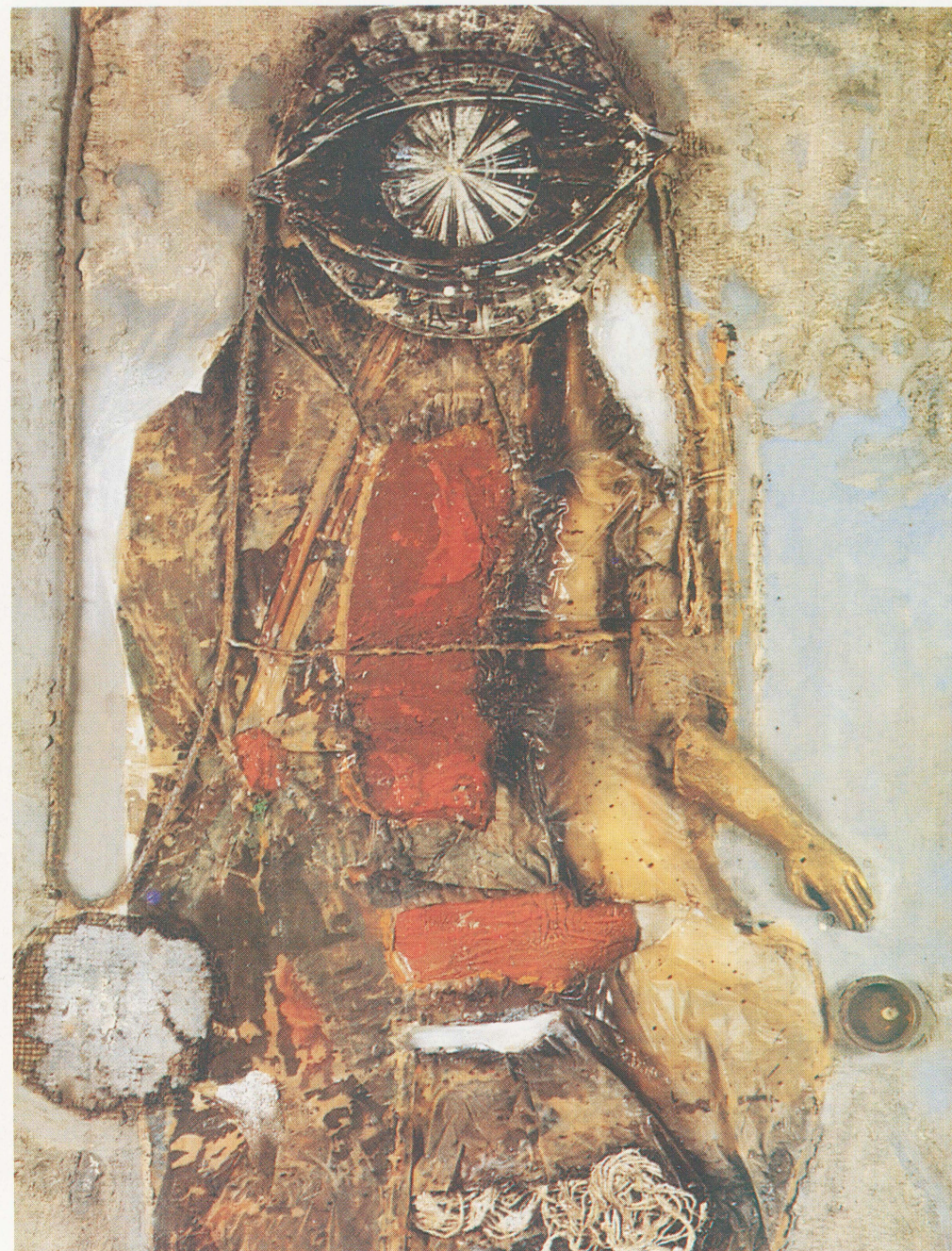
6. Resim ve Deri. Karşık teknik. 110 X 110 cm,
"Sendzimir adına Krakow-Nowa Huta. Kültür Derneği.

7. İzler. 1967. Karışık teknik. 120X120 cm, Chelm Yerel Müzesi.

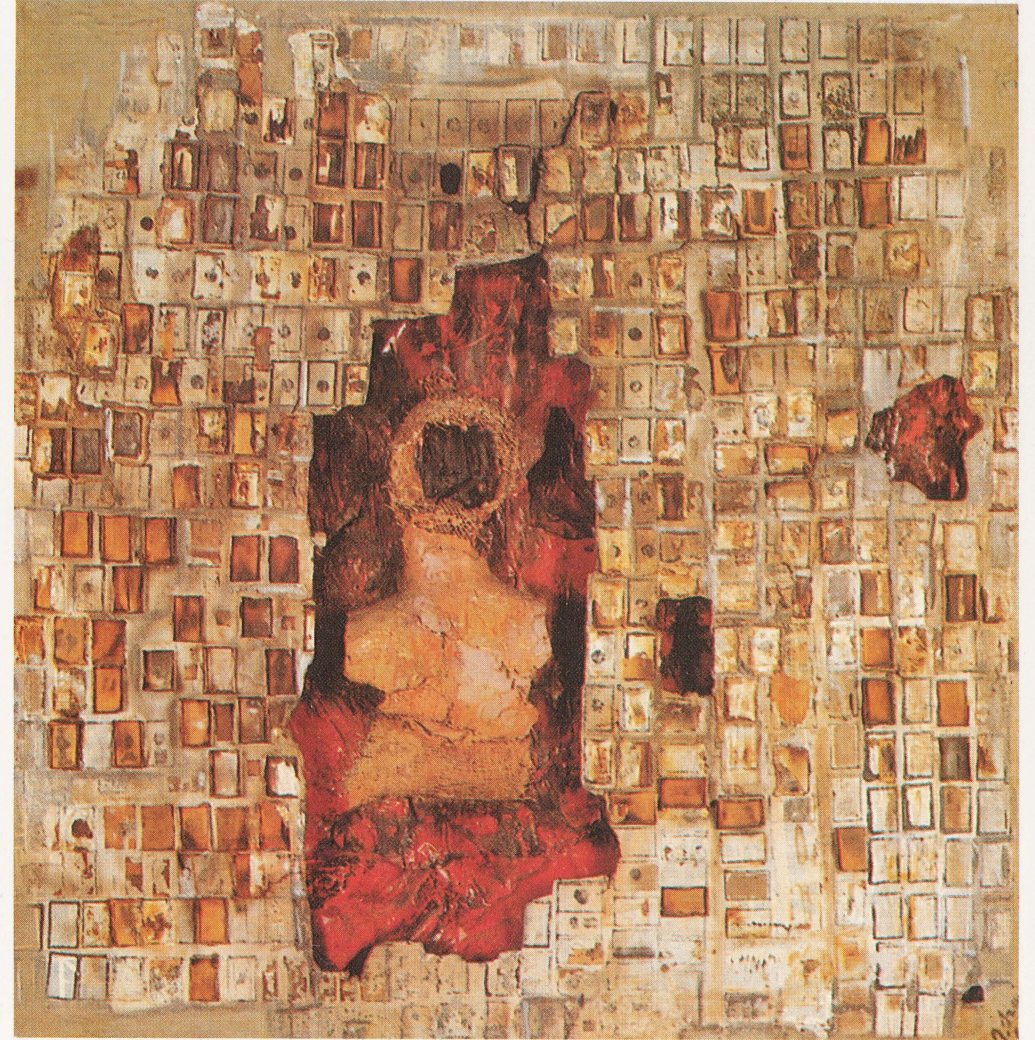
8. Oturan Kişi. 1967. Karışık teknik. Bydgoszczy Yerel Müzesi.

9. Camlı Dolap. Mask ve Saçlarla. 1967. Karışık teknik. 80 X 50 cm Chelm Yerel Müzesi.

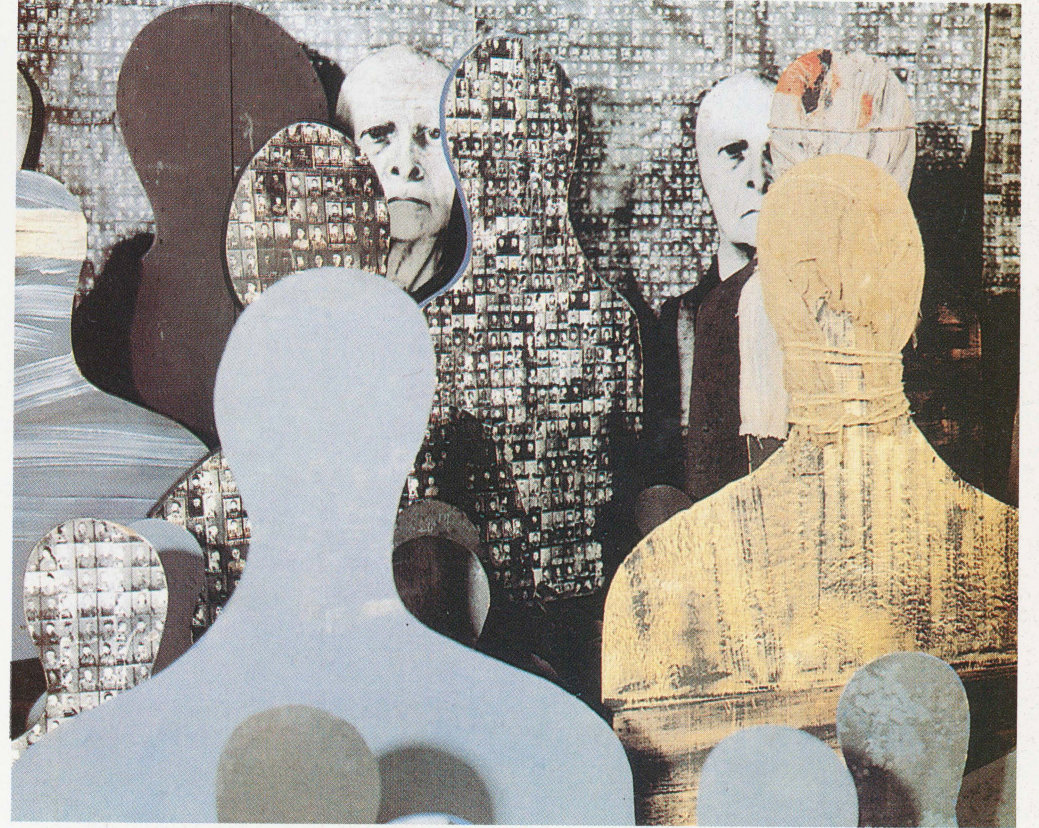
13. Çevre-İzler 1971. Karışık teknik. Varşova Stüdyo Sanat Merkezi.

11. Ayakkabılar Duvarı. Çevren Kompozisyonu. 1 Versiyon. 1970.

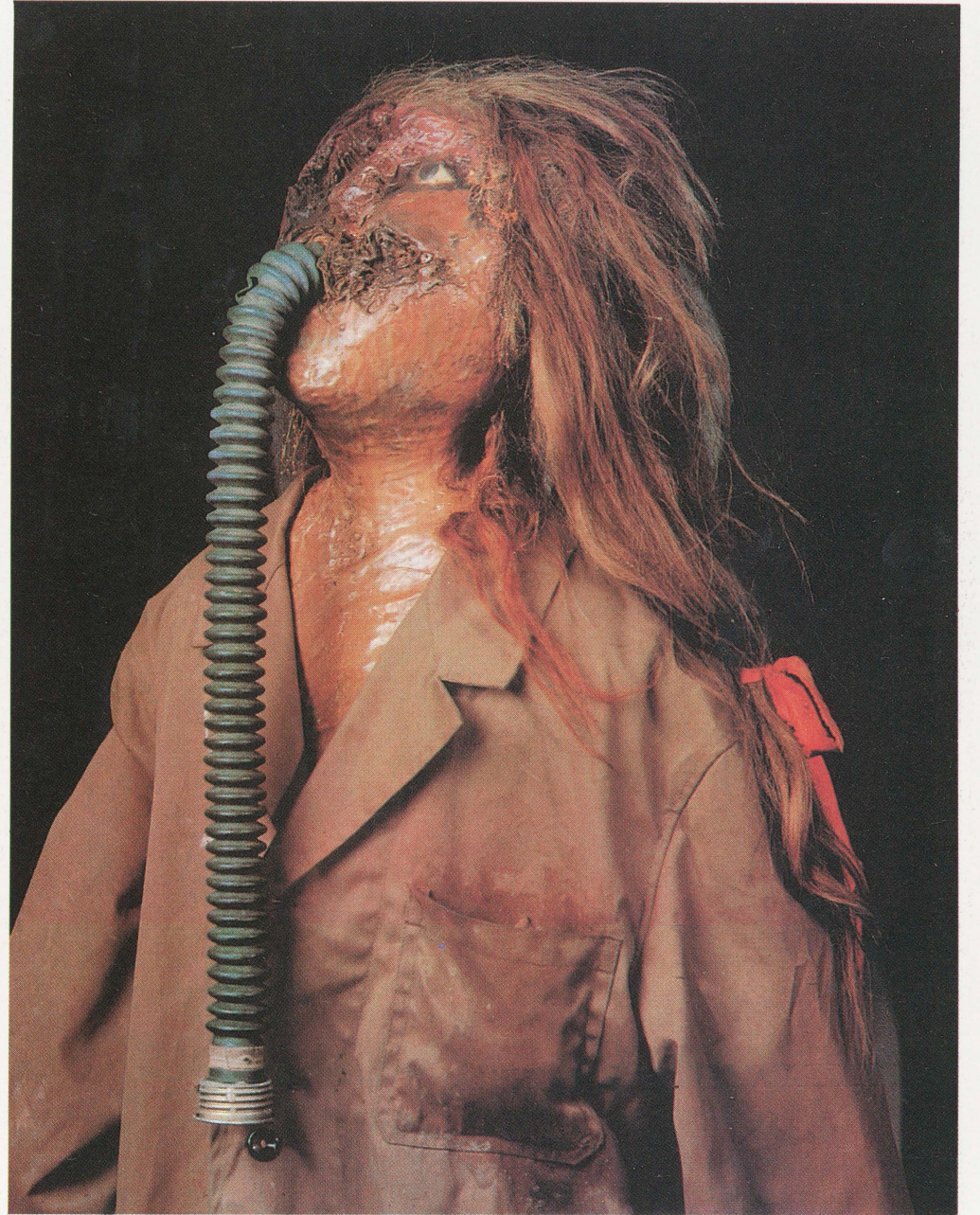
12. Silüetler ve gölgeler. Karışık teknik. Varşova Stüdyo Sanat Merkezi.

13. Anılar. 1970. Venedik Sanat Bienali.

14. Çevre-İzler 1971. Karışık Teknik Varşova Stüdyo Sanat Merkezi.

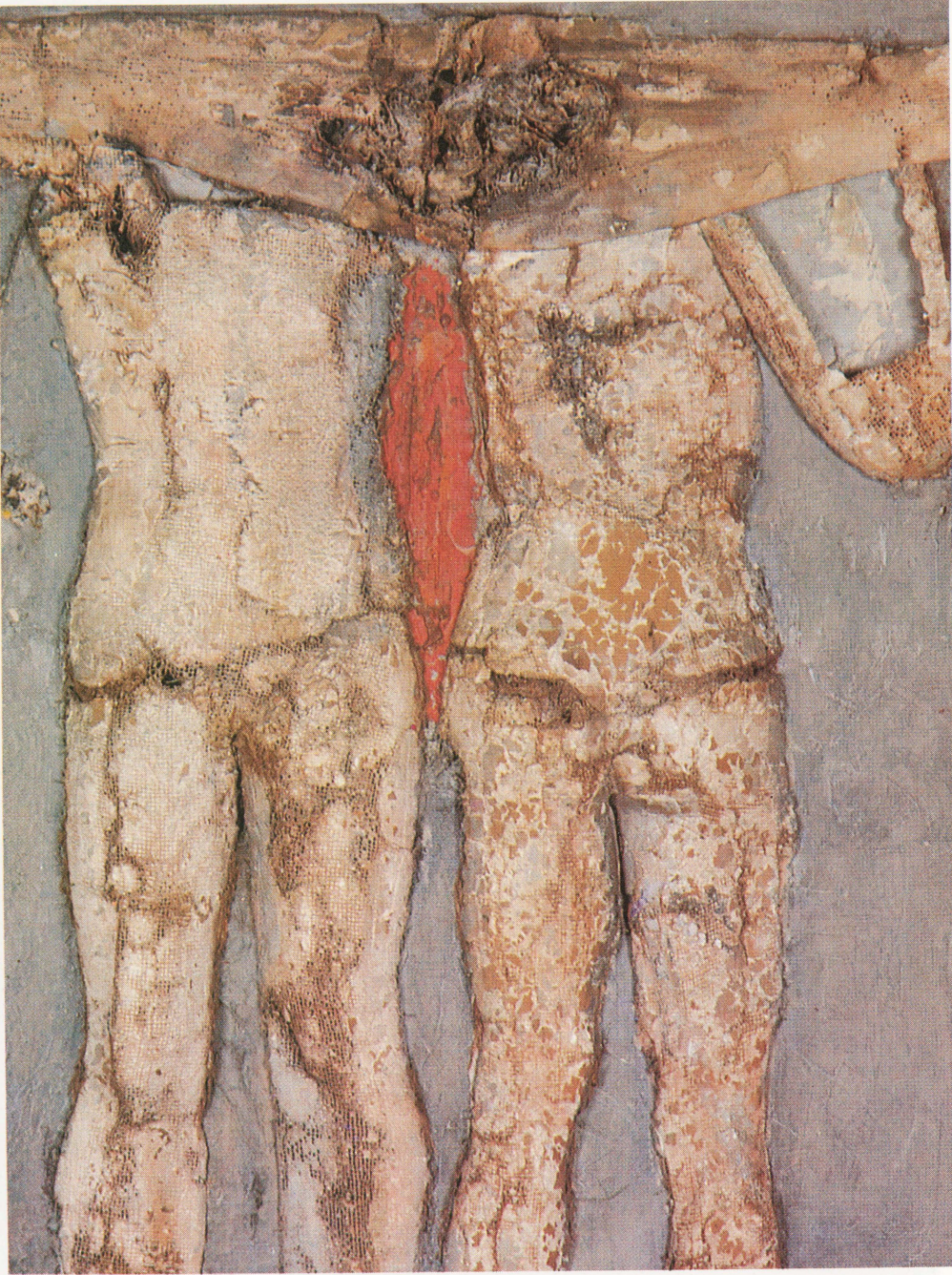
15. Çevre-İzler 1971. (Baş) Karışık teknik. Varşova. Stüdyo Sanat Merkezi.

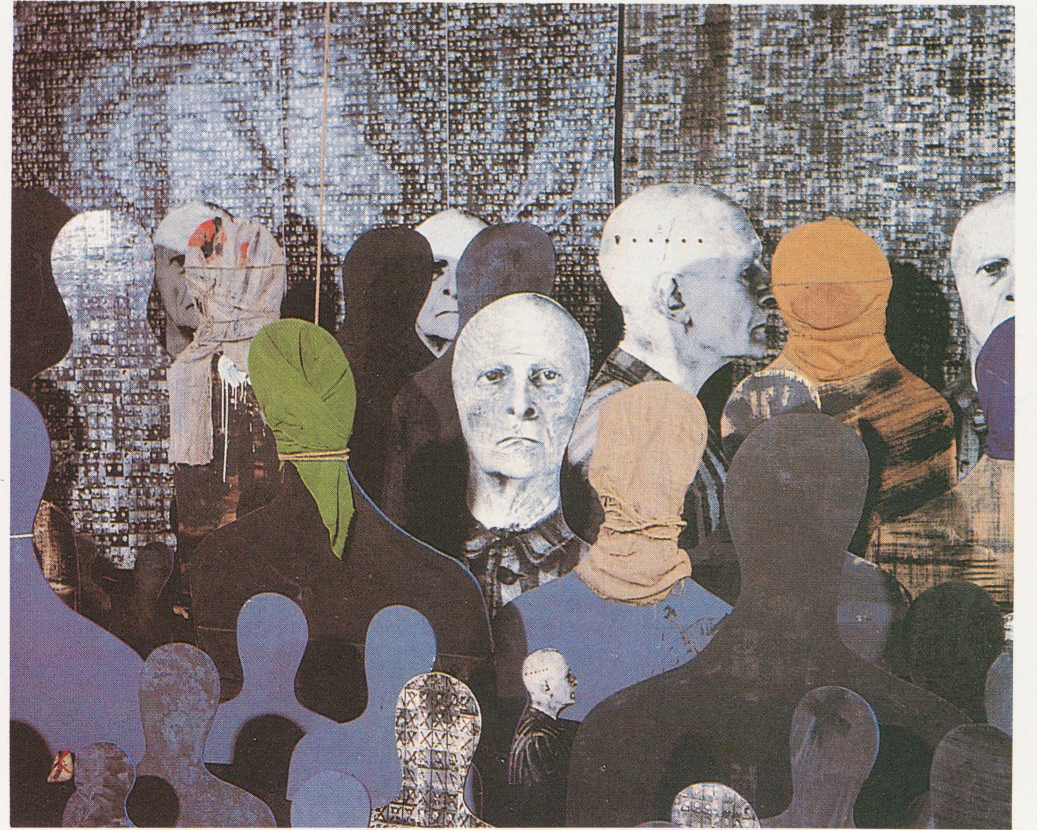
16. Sunak. 1971. Karışık teknik. 80 X 65 X 55 cm. Varşova Stüdyo Sanat Merkezi.

17. İkili. 1966. Karışık teknik. 120 X 100 cm. Lodz Sanat Müzesi.

18. Çevre-Silüetler ve Gölgeleler. 1973. Varşova Stüdyo Sanat Merkezi.

19. Aşk. 1974. Kolaj. 97 X 64 cm.

20. Şaman. 1986. Karışık teknik. 114 X 84 cm.

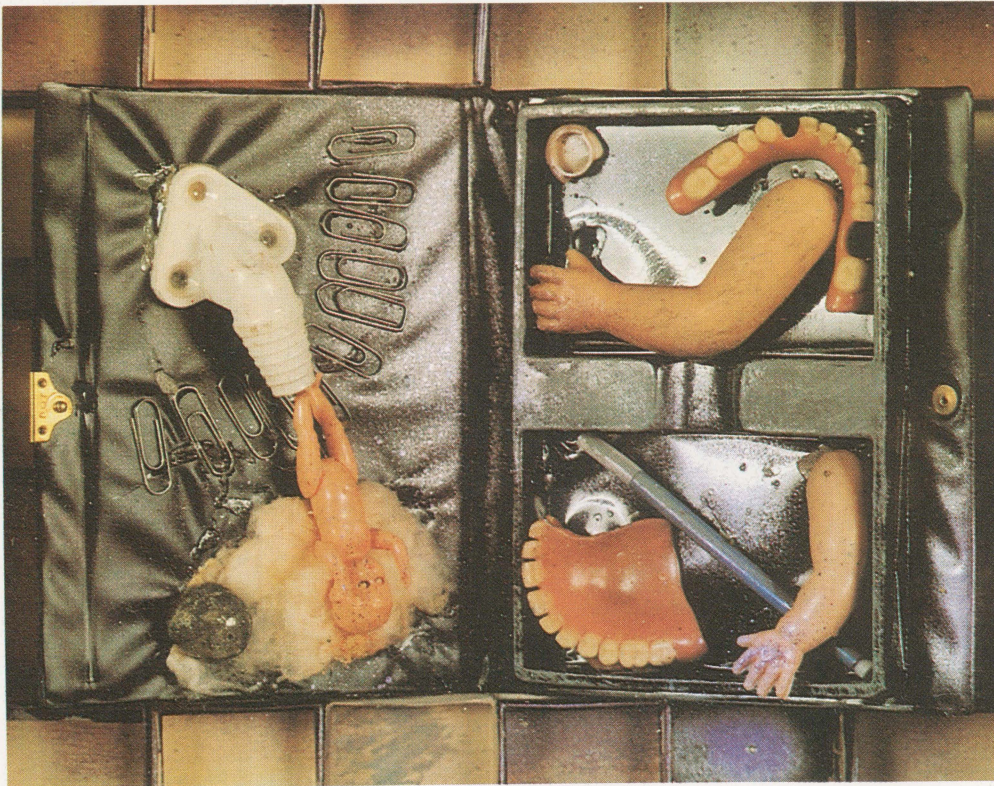
21. Girdap. 1986. Yağlıboya, akrilik. 160 X 200 cm.

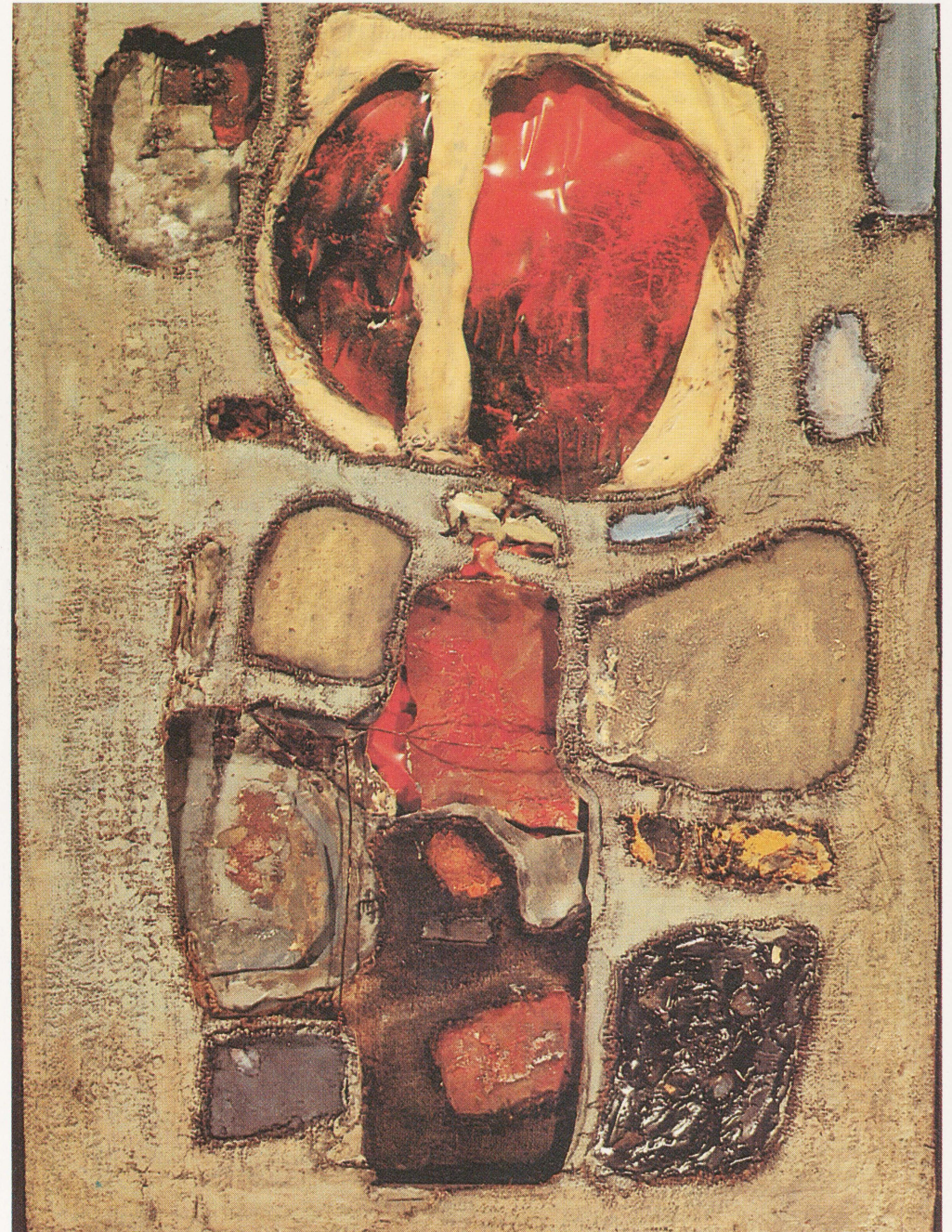
22. Mask. 1986. Çizim, 67 X 86 cm.

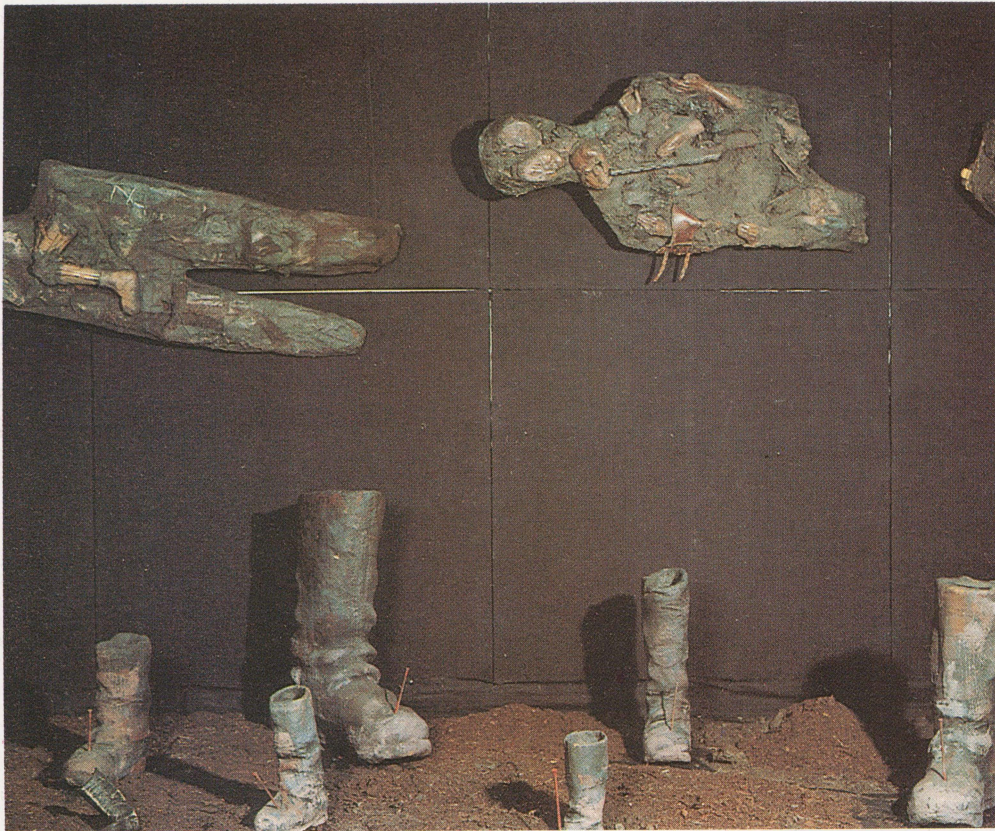
23. Artıklar/1978. Karışık teknik. 28 X 34 X 9 cm.

24. Adsız. 1962. Karışık teknik. Moskova Puşkin Müzesi.

25. Çevre - DRANG NACH OSTEN — DRANG NACH WESTEN 1987.
Karışık Teknik. 400 x 1000 x 400cm.

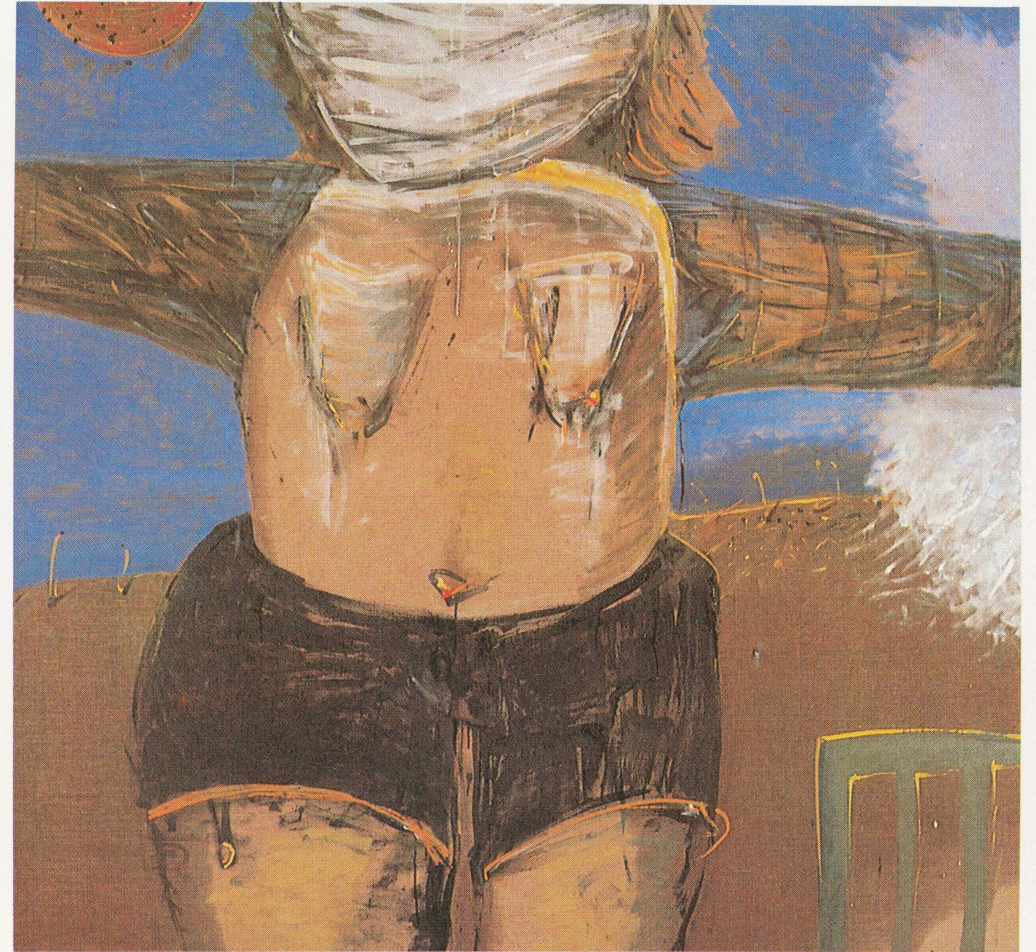
26. Çevre-Panik Tiyatrosu. 1987

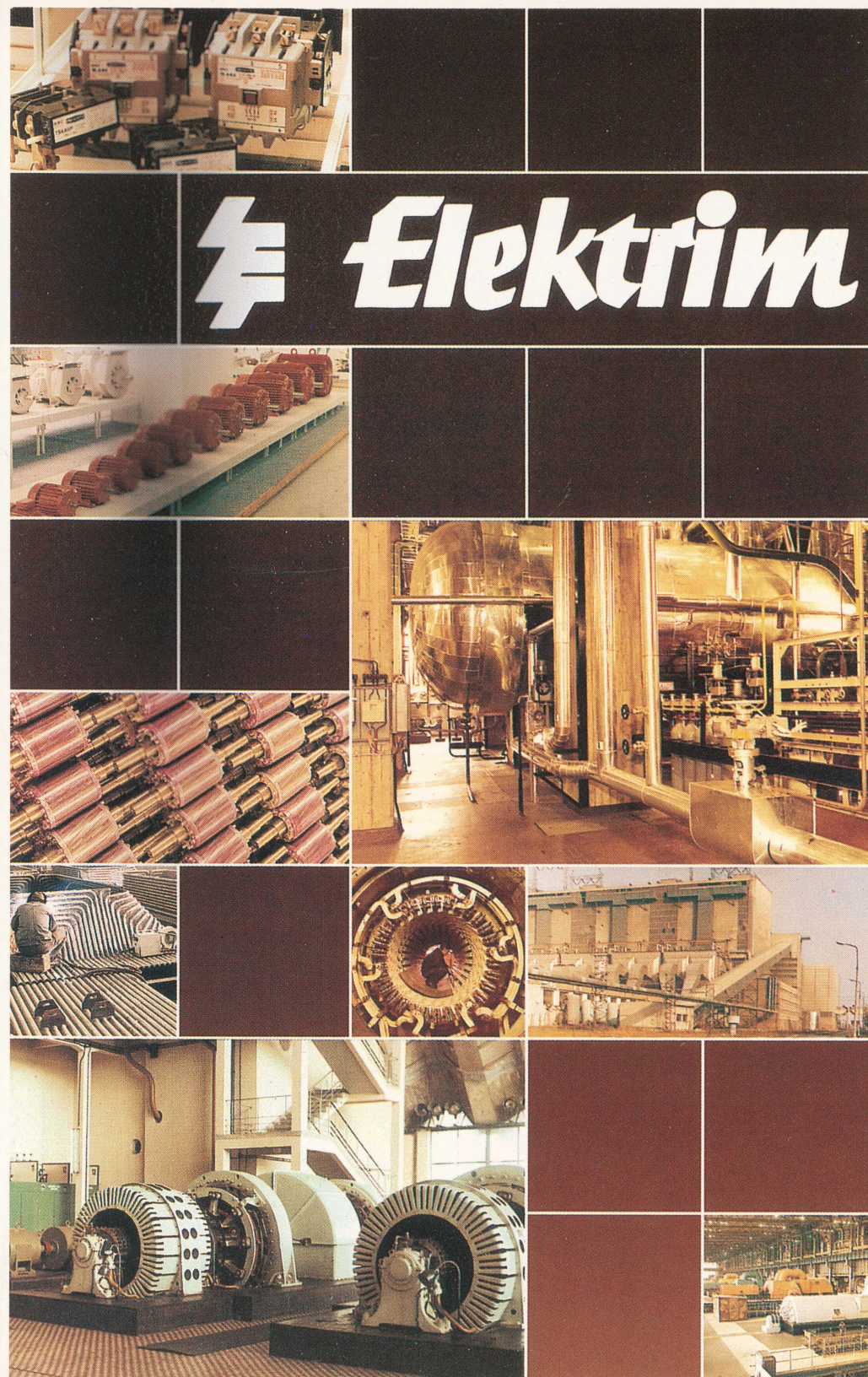
27. Kördüğümünden Çıkış. 1988. Akrilik, yağlıboya. 180 X 180 cm.

28. Kadın. 1988. Akrilik, yağlıboya. 180 X 180 cm.

29. Otoportre-6. 1987. Kolaj. 50 X 65 cm.

* EXPORT IMPORT COOPERATION
JOINT VENTURE

POWER
and
ELECTRO-TECHNOLOGY

POLISH FOREIGN TRADE COMPANY
FOR ELECTRICAL EQUIPMENT Ltd.
Chalubinskiego 8, 00-950 WARSZAWA, POLAND
P.O.Box: 638 - Phone: 30-10-00, 30-20-00
Telex: 614 351 pl - Fax: 30-06-41, 30-06-42 pl

construction of "turn key" - power plants, planning, exploitation
repair and modernization of power plants, planning and supply of
distribution systems; of electric schemes and telecommunication
systems, environmental protection,

supply of power generating electrical and telecommunica-
tion equipment, among others:

boiler plants, turbines, generators, transformers, HV and
LV switch gears, electric motors, lighting fittings, cables and
wires, cable machines, primary and secondary chemical
power sources as well as machines for their production,
telephone exchanges and sets,

relevant services in above-mentioned industries